

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

08 yanvar 2016-cı il № 01 (60) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 30 qəpik

"Heçdir
vətənsiz
can..."

Seyid
Mirbabayev

» səhifə 7

Rəbiqə
Nazimqızının
şeirləri

» səhifə 12

Qılman
İlkinin
"İntiqam"ı

» səhifə 13

Barak Obamadan Azərbaycan Prezidentinə rəsmi dəvət

ABŞ Prezidentinin məktubu iki ölkə arasındakı münasibətlərin pozulmasını istəyənlərə zərbə oldu

» səhifə 2

ANONS

Rusiyanın məşhur
jurnalı Azərbaycan
teatrından yazdı

» səhifə 3

1959-cu ilin
Şaxta babası...

» səhifə 3

"Rus demiş...
türkün sözü..."

» səhifə 4

"Molla Nəsrəddin" in
poçtundan

» səhifə 4

Doğrudanmı
30 x 20 = 600 eləyir?

» səhifə 6

Böyüklər üçün dərs

» səhifə 7

Üç insan

» səhifə 9

100 yaşlı "Neft və
milyonlar saltanatında"

» səhifə 10

Bəndənin azad edilməsi
haqqında yazılmış sənəd

» səhifə 11

Qədim astronomlar
Kainatı necə təsəvvür
edirdilər?

» səhifə 15

Piratlar Tarantinodan
üzr istədi

» səhifə 16

2016-cı ilin itkiləri

» səhifə 16

Kamran
Nəzirlinin
"Şəkil
haqqında
ballada" sı

» səhifə 6

"Sovet
rejissorları
məndən
daha
azad idi"

» səhifə 16

Azərbaycan sülhməramlılarının bir qrupu Əfqanıstana yola salınıb

○ NATO-nun Əfqanıstan İslam Respublikasında həyata keçirdiyi "Qətiyyətli dəstək" qeyri-döyüş missiyasının tərkibində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin 42 nəfərdən ibarət qrupu plana uyğun olaraq rotasiya qaydasında Əfqanıstana yola salınıb.

Müdafiə Nazirliyinin mətbuat xidmətindən AzərTAc-a bildiriblər ki, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Əfqanıstandakı sülhməramlı missiyası 2002-ci il noyabrın 20-dən başlayıb.

Hazırda Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin 94 nəfərdən ibarət hərbi qulluqçusu, 2 hərbi həkimi və 2 mühəndis-istehkam ixtisası üzrə zabiti Əfqanıstandakı missiyada iştirak edir.

"Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında nümunəvi dostluq münasibətləri var"

○ "Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında əlaqələr inkişaf edir. Strateji tərəfdaşlar olan ölkələrimizin dostluq münasibətləri başqa dövlətlər üçün nümunədir".

AzərTAc-ın xüsusi müxbirinə müsahibəsində Gürcüstan parlamentinin maliyyə-büdcə komitəsinin sədri Tamaz Meçiauri belə deyib.

Komitə sədri vurğulayıb ki, Gürcüstan ilə Azərbaycanın oxşar cəhətləri çoxdur: "Hər iki ölkədə tolerantlığın səviyyəsi yüksəkdir. Biz əlaqələrimizin daha da möhkəmləndirilməsinə çalışmalı, iqtisadi sahədəki imkanlarımızdan səmərəli istifadə etməliyik. Hər iki ölkənin parlamentlərinin deputatları bu istiqamətdə daha fəal çalışmalıdırlar".

"ASAN məktub" davam edir

○ Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi "ASAN Könüllüləri" təşkilatı ilə birlikdə "ASAN məktub" layihəsini uğurla davam etdirir.

Komitədən AzərTAc-a bildiriblər ki, layihənin keçirilməsində məqsəd həssas təbəqədən olan, 14 yaşnadək uşaqların arzu və istəklərinin reallaşdırılmasıdır. Bu dəfə Şüvəlan Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzinin köməkliliyi ilə qəsəbədə yaşayan, aztəminatlı ailələrdən olan 15 uşağın məktubda yazdığı hədiyyələr öhdəçiliyə götürülməyə xeyrixah vətəndaşlardan təhvil alınaraq, aidiyyəti üzrə öz sahibinə təqdim edilib.

Qeyd edək ki, hər bir vətəndaş www.asan-mektub.az saytına daxil olaraq, bir uşağın məktubunu öhdəsinə götürməklə onları sevindirə bilər.

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi
Baş redaktor: Yaşar Əliyev
İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu
Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Feyziyyə, Nəringül Əliyeva, Rəbiqə Nazimqızı
Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.
"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.
Tiraj: 1250.
Sifariş: 51
Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74.
Telefon: 595 16 05.
E-mail: aydinyol.az@gmail.com
Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.
Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Barak Obamadan Azərbaycan Prezidentinə rəsmi dəvət

ABŞ Prezidentinin məktubu iki ölkə arasındakı münasibətlərin pozulmasını istəyənlərə zərbə oldu

Amerika Birləşmiş Ştatlarının (ABŞ) Prezidenti Barak Obama Prezident İlham Əliyevə məktub göndərərək Azərbaycan dövlət başçısını 2016-cı ildə Vaşinqtona IV Nüvə Təhlükəsizliyi Sammitinə dəvət edib. Obama məktubda qeyd edib ki, Azərbaycan global nüvə təhlükəsizliyi arxitekturasına qətiyyətli dəstək nümayiş etdirir: "Ümidvaram ki, Azərbaycan nüvə və radioloji töküntülərinin qadağası üçün xüsusi səylərini davam etdirəcək".

Barak Obamanın bu dəvəti bir daha ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin yüksək səviyyədə olduğunu sübuta yetirdi. Ağ Ev rəhbərinin bu addımı son vaxtlar ABŞ ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlərin gərginləşməsinə istəyən bəzi qüvvələrin səsini kəsdi. Dövlət başçıları bir daha sübut etdi ki, ABŞ-Azərbaycan münasibətləri daim sıx, yüksək səviyyədə olub və bu münasibətlər bundan sonra daha da müsbətə doğru inkişaf edəcək. Barak Obama bu münasibətlərə paxıllıq edən qüvvələrə növbəti dəfə rədd cavabını verdi.

Bir müddət öncə erməni və ermənipərəst qüvvələrin dolayısı ilə sifarişi əsasında Helsinki Komissiyasının sədri, konqresmen Kris Smitin ABŞ Konqresinə antiazərbaycan xarakterli "Azərbaycan demokratiya aktı" adlı layihə təqdim etməsi həmin qüvvələr tərəfindən "fəxrli" qarşılandı və onlar ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin gərginləşəcəyini bəyan etdilər. Həmin qüvvələr, Azərbaycanın özünü müxalifət hesab edən bəzi şərhçiləri vasitəsilə hay-küylə ictimaiyyətə təqdim etdilər ki, guya ABŞ Azərbaycana sanksiya təqdim edəcək, Azərbaycanla düşmən mövqedə dayanacaq və sair.

Əslində bu məsələni şişirdərək özlərini reklam etməyə çalışanlar erməni dəyirmanına su tökmək istəyirdi. Daim Azərbaycanın uğurlarını qəbul etməyən, ölkənin inkişafına paxıllıq edən bu şəxslərə Kris Smitin bu hərəkəti sərf edirdi. Kris Smitin bu cür ağılsız və düşünülməmiş fikri Azərbaycanın düşmənlərini bir müddət sevindirdi. Amma...

Barak Obama həmin qüvvələrə bu dəvəti ilə konkret cavab verdi. Ağ Ev rəhbəri sübut etdi ki, ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinə nəinki ermənipərəst qüvvələr, hətta dünyada öz sözünü deyən qüvvələr də mane ola bilməz. Çünki ABŞ Azərbaycanla sıx əməkdaşlıq edir və bu əməkdaşlıq yüksək templə irəliləyir.

Bu gün rəsmi Bakı ilə Vaşinqton arasındakı münasibətlər bütün dünyaya məlumdur. Hazırda iki ölkənin parlamentləri arasında da dostluq əlaqələri yüksək səviyyədə davam edir.

Artıq 2004-cü ildən Azərbaycan Milli Məclisində Azərbaycan-ABŞ parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu, ABŞ Konqresində isə "Azərbaycan üzrə İşçi Qrupu" fəaliyyət göstərir. Hazırda Bill Şuster və Dan Boren "Azərbaycan üzrə İşçi Qrupu" nun həmsədrleridir.

Azərbaycan-ABŞ parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupunun sədri isə Səməd Seyidovdur.

Bu günə kimi iki ölkə arasında 75 sənəd imzalanıb və genişmiqyaslı əməkdaşlıq üçün müvafiq normativ-hüquqi baza yaradılıb.

Belə bir dostluq münasibətləri olan iki ölkənin əlaqələrinə hansısa tərxiyə qüvvələrin mane olması mümkün deyil. Çünki ABŞ dünyaya demokratiya dərsi keçən, iqtisadi inkişafına görə hegemon dövlətdir, Azərbaycan isə yüksək sürətli inkişafına görə dünyada lider ölkələrdəndir. Belə ölkələrin isə müttəfiqliyini, münasibətlərini korlamağa cəhd həmişə boş çıxıb və çıxacaq. Azərbaycan-ABŞ münasibətlərinin xırda bir qüvvə tərəfindən pozulacağı heç vaxt mümkün deyil. Çünki hər iki dövlətin dünyagörüşlü, bacarıqlı rəhbərləri var. Hər iki dövlət başçısı daim nəinki öz ölkələrində, eləcə də bütün dünyada sülhün bərqərar olmasına, insanların əmin-amanlıq şəraitində, problemsiz yaşamasına, qonşu dövlətlərlə münasibətlərin normal olmasına çalışan liderlərdir. Onlar daim bu istiqamətdə əllərindən gələni edib və bundan sonra da edəcəklər.

Barak Obamanın Prezident İlham Əliyevi IV Nüvə Təhlükəsizliyi Sammitinə dəvət etməsinin bir səbəbi də hər iki dövlət başçısının bu istiqamətdə əllərindən gələni etməsinə bir işarədir. Hər iki lider üçün öz ölkələri ilə yanaşı, dünyada təhlükəsizliyin təmin edilməsi, insan tələfatının qarşısının alınması, insanların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması əsas məqsədlərdəndir.

Samir ƏLİ

Özbəkistan portalında Zirə Mədəniyyət Mərkəzi və eko-park haqqında məqalə yayılıb

В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ОТКРЫЛСЯ ЦЕНТР КУЛЬТУРЫ ЗИРЯ И ЭКО-ПАРК

Автор: Review.uz 31.12.2015 05:34. Добавить комментарий. Ссылка на материал. (0 голосов)

Özbəkistanın "Review.uz" portalında Heydər Əliyev Fondunun yeni layihəsi olan Zirə Mədəniyyət Mərkəzinin və eko-parkın açılışı ilə bağlı rus dilində məqalə yayılıb.

ПОЛИТИКА
ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ
БИЗНЕС
ОБЩЕСТВО
ТЕХНОЛОГИИ
КУЛЬТУРА

Уважаемые читатели!
Не забудьте оформить подписку на журнал на 2016 год.
Подписаться на журнал можно с помощью онлайн-сервиса во всех точках обслуживания Узбекистана.
Оформить подписку можно также на редакцию, оплатив счет в банке, с помощью терминала, журнала в почтовом ящике или по почте.
Наши подписные индексы:

Məqalədə Mərkəzin və eko-parkın bu yaxınlarda açılışının olduğu, mərasimdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın və Fondun vitse-prezidenti, IDEA İctimai Birliyinin təsisçisi və rəhbəri Leyla Əliyevanın iştirak etdikləri oxucuların diqqətinə çatdırılır.

Bildirilir ki, bu layihə Heydər Əliyev Fondunun son illərdə Azərbaycanda həyata keçirdiyi orijinal layihələrdən biridir.

Zirə Mədəniyyət Mərkəzinin ümumi sahəsi 6 min kvadratmetrdir. Qalereyada yaşıllıq sahəsi salınıb, müxtəlif növ ekzotik bitkilər, gül və ağaclar əkilib, köşklər qurulub, su-kanal sistemi yaradılıb. Mərkəzin xarici dil kabinetində ingilis, rus və fransız dillərinin öyrənilməsi üçün bütün dərs vəsaitləri var.

Qeyd edilir ki, muzey formatında yaradılan Zirə Xalça Muzeyi də Mədəniyyət Mərkəzində yerləşir. Burada xovlu və xovsuz xalçalar, kilim, palaz nümunələri nümayiş olunur. Mərkəzdə 300 nəfərlik 3D kinozalı da fəaliyyət göstərir. Bu məkanda müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi üçün hər cür şərait yaradılıb.

Məqalədə eko-park haqqında da ətraflı məlumat verilir.

Qulu KƏNGƏRLİ

1959-cu ilin Şaxta babası...

Yaman tələsirdik. Yaşadığımız Həmsəri palanından Baksovetin yanına xeyli yol vardı. Bizim uşaq bağçası Teymur Quliyevin mülkündəydi (indi həmin binada İran səfirliyi yerləşir). Anam dostum Azadla mənim əlimdən tutub bağcadakı Yeni il şənliyinə aparırdı. Hər ikimiz dovşan paltarımızı axşamdan geyib yoxlamışdıq... Yaraşırıdı... Şəklimiz də var o paltarda, üzümüzün bütün cizgilərindən bəxtiyarlıq yağır...

İçəri girəndə inanmadıq; gözümüzün öyrəşdiyi mənzərədən əsər-əlamət yox idi. Bağçamız səhrli bir saraya dönmüşdü – bər-bəzək, dəbdəbə...

Ağzımızı ayırıb nəhəng yolkaya, altındakı oyunaqlara baxırıq. Ayı, maral, tülkü, xoruz paltarı geymiş tərbiyəçilərimiz başımızı qatmaq, bizi məclisin baş qəhrəmanı olan Şaxta baba həzrətlərinin və gözəl Qar qızın təşrif gətirəcəyi xoşbəxt məqama hazırlamaq üçün dəridən-qabıqdan çıxır, biz balacalarsa uzaq Şimal buzlaqlarından marala minib görüşümüzə gələn babamıza deyəcəyimiz şeirləri təkrarlayırıq...

Xanımana müəllimə pəncərədən boylandı və bizə sarı çönüb Şaxta babanın az sonra gələcəyini elan etmək istəyirdi ki, yaman pis iş oldu: qəflətən tualetə getməyim gəldi. Ayağımın birini qaldırıb o birisini qoya-qoya, bir az dözdüm. Amma yox, gördüm ki, getməsəm olmayacaq. Bilmirdim, əynimdəki dovşan paltarını çıxara biləcəkdimmə, amma yenə də cərgədən xəlvətə aralandım, divarın dibiyə sivişib dəhlizə çıxdım, tualetə tərəf yüyürdüm. Yaman tələsirdim – axı Şaxta babaya xoşgəldini mən eləməliydim, gecikə bilməzdimm...

Dəhlizdən qalın pərdəylə ayrılmış tualetə yaxınlaşanda ordan bir hənirti gəldiyini duydum, amma dayanmaq olmazdı, iş-işdən keçə bilərdi. Əlimlə pərdəni qaldıranda dəhşətə gəldim: düz qarının ağzında Qar qız paltarı geymiş bir xala durmuşdu, əsəbi-əsəbi "Tez ol da, ay başıbatmış, qurtar!" deyirdi.

Başqa vaxt olsaydı, bəlkə də qorxub qaçardım, amma indi yox: indi gəriyə yol yox idi...

Bizim 11 nömrəli tramvaydakı qırmızıdodaq konduktora bənzəyən arvadın düz qoltuğunun altından sivişib tualetə soxuldu... Şaxta baba içi pambıqla sırımış gülmüşü ulduzlu qırmızı kürkünü süpürgənin dəstəsindən asmış, dik papağını da ağacın başına keçirmişdi, qurşağı yerdə, özü isə bərk məşğul idi...

Nəylə? Adam tualetdə nəylə məşğul olar?

Mənim dağ kimi güvəndiyim Şaxta babam elə orda, gözümün qabağında keçindi...

Şaxta baba mənim həyatımdan elə həmin gün çıxıb getdi, bayramla bağlı bütün arzu-istəklərimi də həmişəlik apardı...

İndi hamınızda təbəssüm doğuran bu hadisənin beş yaşı tamam olmamış bir uşaq üçün nə boya sarsıntı olduğunu, yəqin məndən başqa kimsə anlamaz...

Özümə söz vermişəm: əlimə fürsət düşsə, balacaların Şaxta babalı ömrünü imkanın yetincə uzadacam. O qədər uzadacam ki, ömürlərinin ən yetkin çağlarında belə, ildə heç olmasa bir gün – Yeni il axşamı o gözəl nağıla inansınlar. Onda yaşamaq da asan olacaq, yaşatmaq da...

Təzkib

"Aydın yol" qəzetinin 31 dekabr 2015-ci tarixli sayında Xalq yazıçısı Elçinin "İki Çal Papağın və bir Qara Kepkanın nağılı" hekayəsi yanlış olaraq Xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin imzasıyla təqdim olunub. Baş verən xətəyə görə müəllifdən və oxuculardan üzr istəyirik.

Tretyakov qalereyasında Tahir Salahovun əsərləri sərgilənəcək

Moskvada Tretyakov Qalereyasında ilk dəfə dünya şöhrətli fırça ustası, Azərbaycanın Xalq Rəssamı Tahir Salahovun əsərləri sərgilənəcək.

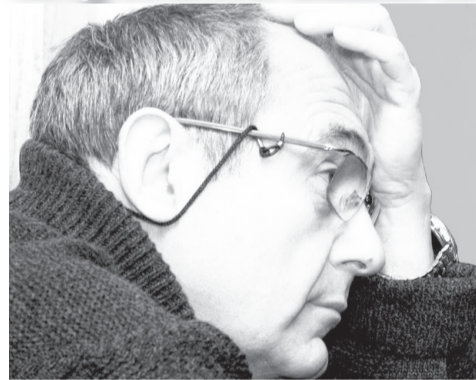
AzərTAC qalereyanın sayıtına istinadla xəbər verir ki, "Günəş üfüqdə" adlanan sərgi yanvarın 22-si açılacaq. Qalereyanın 160 illiyinə həsr olunmuş sərgi martın 20-dək davam edəcək.

Sərgidə "sərt üslubun" aparıcı nümayəndələrindən

biri olan rəssamın Tretyakov qalereyası, Dövlət Rus Muzeyi, Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyi, Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyası, Tahir Salahovun ev-muzeyinin ekspozisiyası və şəxsi kolleksiyalarda olan əsərləri nümayiş ediləcək.

Azərbaycanlı bəstəkarın əsəri Vsevolod Meyerhold adına Mərkəzdə səslənəcək

Yanvarın 31-də Moskvada Vsevolod Meyerhold adına Mərkəzdə bəstəkar, Əməkdar incəsənət xadimi Fərəc Qarayevin "İşlərin vəziyyəti" (Der Stand der Dinge) əsəri səsləndiriləcək.

AzərTAC bəstəkarın sayıtına istinadla xəbər verir ki, əsər Yeni Musiqi Studiyasının ansambli tərəfindən ifa olunacaq. Ansambli dirijor İqor Dronov idarə edəcək.

Instrumental ansambl üçün yazılmış bu əsər Rusiya bəstəkarı, musiqişünas Viktor Yekimovskiyə ithaf edilib.

"Qız qalası" yenidən səhnədə

Yanvarın 9-da Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının səhnəsində Xalq artisti Əfrasiyab Bədəlbəylinin ikipərdəli "Qız qalası" baleti nümayiş olunacaq.

Teatrın mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, milli balet sənətimizin ilk nümunəsi olan "Qız qalası" artıq 75 ildir Azərbaycan səhnəsindədir və hər zaman tamaşaçılar tərəfindən maraqla qarşılır.

Tamaşada əsas rolları Xalq artisti Gülağası Mirzəyev, Əməkdar artistlər Nigar İbrahimova, Tamilla Məmmədzadə, teatrın aparıcı

solistləri Makar Ferştandt, Yelena Veremeyenko, Larisa Semyonova ifa edəcəklər.

Səhnə əsərinin bədi rəhbəri və musiqi tərtibatçısı Xalq artisti, professor

Cavanşir Cəfərov, quruluşçu baletmeysteri Xalq artisti Qəmər Almaszadə, quruluşçu rəssamı isə Əməkdar incəsənət xadimi Əyyub Fətəliyevdir.

Rusiyanın məşhur jurnalı Azərbaycan teatrından yazdı

Ötən 87-ci teatr mövsümündə Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrında hazırlanmış "Xortdanın cəhənnəm məktubları" hələ də ən çox danışılan, haqqında maraqlı fikirlər səsləndirilən tamaşa statusunu qoruyub saxlamaqdadır. Haqqında bir sıra yerli və xarici mətbuat səhifələrində yazılar dərc olunan tamaşa bu dəfə Rusiyanın məşhur jurnallarından olan "Иные берега" da müzakirə obyektinə çevrilib.

Teatrın mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, Əməkdar mədəniyyət işçisi, istedadlı teatrşünas Valentina Reznikovanın qələmə aldığı "Drujit domami – eto zdorovo" başlıqlı yazıda Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrı və Rusiya Federasiyası Kalmık Milli Dram Teatrı arasında dörd ilə yaxın davam edən sıx yaradıcılıq münasibətləri öz əksini tapıb. Yazıda iki teatr kollektivinin yaradıcılıq mübadiləsinin ən maraqlı mərhələsində ərsəyə gələn iki yeni səhnə əsəri – Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrının baş rejissoru, Azərbaycan və Kalmıkiya Respublikalarının Əməkdar incəsənət xadimi Bəhram Osmanovun Kalmık Milli Dram Teatrında yazıçı-dramaturq Əli Əmirinin eyniadlı əsəri əsasında səhnələşdiriyi "Sevən qadın" və Kalmık Milli Dram Teatrının bədii rəhbəri, Rusiyanın Əməkdar incəsənət xadimi Boris Mandjiyevin Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrında görkəmli dramaturq Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin "Xortdanın cəhənnəm məktubları" povesti əsasında hazırladığı eyniadlı tamaşa haqqında geniş məlumat verilib.

Qeyd edək ki, "Иные берега" jurnalı Rusiya Federasiyası Teatr Xadimləri İttifaqı tərəfindən 2006-cı ildə təsis olunub.

Bəhlül
SEYFƏDDİNOĞLU

“Rus demiş... türkün sözü...”

“Türkün dili tək sevgili, istəkli dil olmaz”
M.Şəhriyar

Son zamanlar az qala hamılıqla doğma Azərbaycan dilinin təmizliyi, rəsmi dövlət dili olduğu barədə söhbətlər, mübahisələr apardığımız bir vaxtda yenə də bəzən rəsmi məktublaşmalarda, rəsmi və qeyri-rəsmi söhbətlərdə, mətbuat səhifələrində, radio və televiziya kanallarında yeri oldu-olmadı, elə “rus demiş...”, “türkün sözü” deyibən dilimizə hörmətsizliyimizi istər-istəməz büruzə verir, özümüzün gül kimi sözlərimizi “unudub” yabançı kəlmələrə, ibarələrə “qol-qanad” veririk. Və təbii ki, ana dilimizin “qol-qabırğasını” sındırırıq.

Birdən elə düşünürsünüz ki, problem bugününümüzün dəridir, xeyr, dilimizin saflığı, bəlkə də dilimiz bir dil kimi formalaşmağa başlayan vaxtlardan “dilim memarları” olan yazıçılarımızı, qələm sahiblərini düşündürüb. Onlar öz yazılarında heç vaxt indi dilimizə güclə soxulmuş “ilk öncə, bu günkü gündə, mühüm əhəmiyyət, qatılmaq, haqda, hansı ki, tərəfimizdən, birlikdəliyimiz, prestij, kurallar, təkər-təkər, narazılıq, sensasion, polis naryadları, liposakşın” və s. və i.a. bu kimi söz və ibarələrdən istifadə etməyiblər. Düzdür, mənə irad tuta bilərsiniz ki, bu sözlərin əksəriyyəti dilimizdə var axı. Elədir, var, ancaq onları yerli yerində işlədən çox azdır.

Haşiyə: 1927-ci ildə “Kommunist” qəzetinin 2000-ci sayının işıq üzü görməsi münasibətilə buraxılmış “Redaksiyamızın güzgüsü” məcmuəsində, qəzetin digər əməkdaşlarının dostluq şərtləri ilə yanaşı, o dövrdə tərcüməçi işləyən C.Cabbarlının da dostluq şərti (rəssam Əzim Əzimzadə) verilmiş, altında bu sözlər yazılmışdı:

*Cümlələr qıssa, açıq dildə çıxır tərcümələr,
Oxusan, bitməyə bir cümləni Tiflisə qədər.
Yazaram sadəcə, “təyyarə”yə “uçquç” deyərəm,
Bircə “dilbil” də özüm burda bina eyləyərdəm.
Salmaram tərcüməyə farsı, ərəb sözlərini,
Elə türki deyərəm, türk də döyər gözələrini.
Nə qədər ki, ərəbə güc verə Mahmudi Nədim
Vuracaq sadəliyə qüvvəti Cimzadəyi – Cim.*

“Cim-Cim”, “Cimzadəyi-Cim” C.Cabbarlının gizli imzalarındandır – B.S.)

Həmin dövrdə C.Cabbarlı dilimizin saflığı, təmizliyi uğrunda yorulmadan mübarizə aparmış, dilimizə ərəbcə işlənən “elan” yerinə “bildiriş”, “təshih” əvəzinə “düzelmiş” və bir çox digər saf türk, Azərbaycan sözlərini gətirmişdi.

Bəs bu gün biz nə edirik? Bu gözəl təcrübədən yararlanmaq, dilimizi analarımızdan, nənələrımızdən eşitdiyimiz, unudulmaqda olan sözlərlə zənginləşdirmək əvəzinə, az qala türklərin, mənşəyini bəlkə heç özlərinin də dəqiq bilmədikləri “çok mersi”, “pardon”, “kural”, “təkər-təkər” kimi ibarələrlə korlayırıq.

Qəzetlərimizdə rast gəldiyim bəzi cümlələri diqqətinizə çatdırsam, mənəim nə dərəcədə haqlı olub-olmadığımı dil sərtafları başa düşər yəqin.

“İlk öncə onu vurğulayaq ki...”

“Bu günkü gündə gündəlikdəki ən əsas məsələ...”

“Kollektiv qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən biri olan gənc nəslin yetişdirilməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir.”

Bu yazıların müəlliflərinə üz tutub demək istəyirsiniz ki, əşşi, ana dilimizə də bu qədər, lap elə rus demiş, “beztvetstvenni atnaşeni” olar?

Amma fars demiş, çi fayda?

Ərəb demiş, əlqərəz...

Yəni bunları, “nə faydası?, qıyası...” kimi deməməklə, Məşədi İbad demiş, “abrazavonski” olduğumuzu göstərmək istəyirik?

AMolla Nəsrəddin əmi! Bizim də sənə bir işimiz düşübdür.

...Bax, bizim bir müəllimimiz var, bir də görürsən ki, əlində bir kitab gəldi birinci klasa dərs verməyə. Əvvəl deyir ki, bu, şəriət kitabıdır, özünü də türk alimi sizlərdən ötrü lap ana dilində yazıbdır, çox da asandır. Başlayır dərəcə, deyir ki: “...Onun əvəmi və nəvəhisini əxz və tələqqi edib xəlayiqə yetirsin, zira ki, xudavəndi-həkimə rəva və şayistə deyil ki, xəlqi zayə və mühüm qoya”. Bizi azca qalır yuxu aparsın. Bir də deyir ki: “...Cümlə əvsafihəmidədə səraməd olub əxlaqirəzilədən ari və bəri ola”.

Durur beynimiz qaralmağa. O başlayıb deyir ki, “gərəkdir xilqəti eyblərdən və əmrəzimisriyyə və mütənaəffirədən ari olub... və illa onun üçün qəlbərdə məhəl qalmayıb mətlub müntəfi olub”.

Qulaqlarımız taq-taq başlayır taqqıldamağa. Deyirik: “Cənab müəllim, bunlar nə dilidir?” Başlayır acığı tutub çığırmağa: “Bunlar xalis türk dili, lap ana dili, nə olacaq?” Deyirik: “A kişi, insaf elə! Vallah, nə bizim analarımızın belə dili var, nə də nənələrimizin!” Bunu da söyləyəndə acıqlanmış durub gedir ikinci klasa, əlində bir qeyri kitab.

Hə, hə... bizim də birimiz dalınca xəlvətcə gedib qarının dalından qulaq asırıq ki, görək orada nə olacaqdır. Elə içəri girən kimi başlayır: “Bu kitab lap türk ana dilindədir. Özünü də bir nəfər çox fikriaciq və elmi türk müəllimi sizlərə ana dili öyrətmək üçün yazıbdır, qulaq asın!” Başlayır oxumağa, deyir: ““Gərabət” bir ləfz və ya ibarə ki, qulağımaza ağır gəlir və onlar ilə ünsiyyət olmayıbdır, onlara “gərabət” deyilir. Asari-ədəbiyyata istemali adət olmayan ərəb və fars və ya əcnəbi istilahi “gərabət”ə səbəb olur. Məhəza türkün dilində mənaya kifayət edəcək qədər bir lüğət olduğu surətdə onun əvəzində... “gərabət” dəndir”.

Bu halda şagirdin biri: “Müəllim, “istemali” nə deməkdir?” Müəllim: “İşlətməyi” deməkdir. Şagird: Pəs “məhəza” nə deməkdir?” Müəllim: “Bununla belə” deməkdir. Şagirdlər: “Bunlar nə dilidir?” Müəllim: “Ərəb dilidir.” Şagirdlər: “Pəs əgər “işlətməyi” və “bununla belə” yazsaydı, nə olardı? Yoxsa mənaya kifayət edəcək qədər lüğət deyillər?” Müəllim: “Həyasızlar, kəsin səsinizi!..”

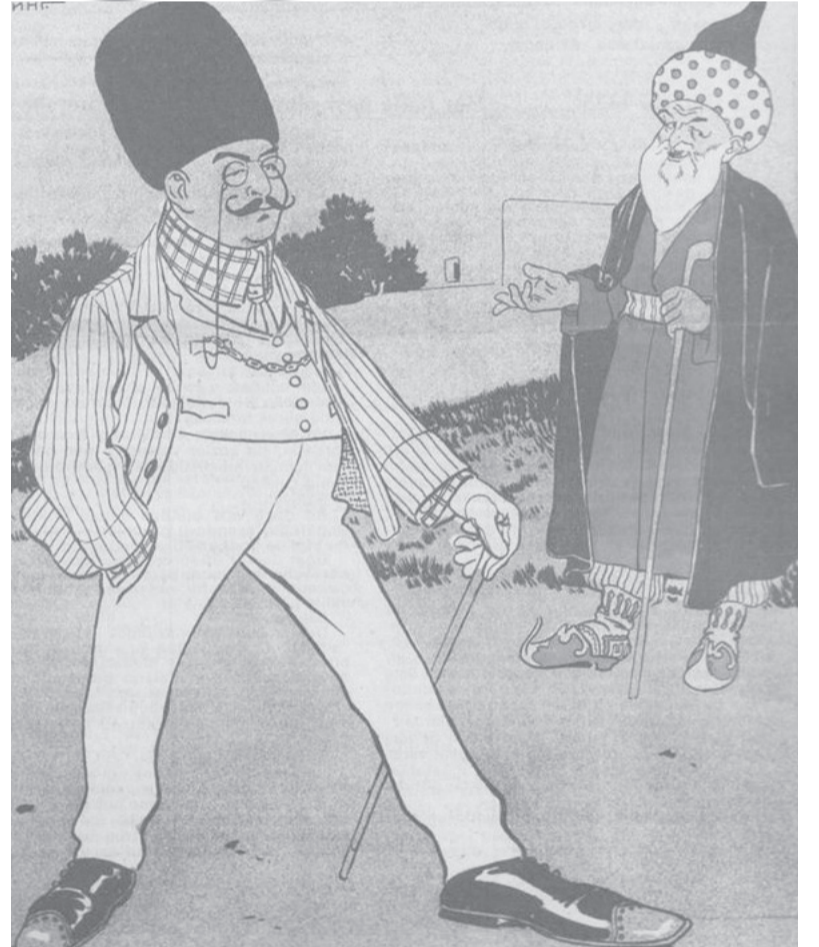
Müəllim genə başlayır: “...Vəzifəyi-bəşəriyyənin icrasına ol kəs müqtədir ola bilər ki... məlumətə kamil, əxlaqi-həsənəsi ali ola... Səbinin hissiyyəti-heyvaniyyəsinə və ehtiyacatı-cismaniyyəsinə xələl... kibi qəliz xörəklər verəsən, ol vəqt tiflin mədəyi-zərifəyi-zəifəsi bişəkk pozulub bədəni dəxi əlacpəzir olmayan mərəzlərə mübtəla olacaqdır”.

Şagirdlər qalır məttəl və axırda biri cürət eyləyib deyir: “Cənab müəllim! Bunları heç qana bilmədik, pəs bunlar nə dilidir?”

Rəhmətliyin oğlu müəllimin durur acığı tutmağa, başlayır ağzına gələni deməyə ki, a həyasızlar, öz ana dilinizi bilmədiyiniz bəs deyil, hələ bir başlayırsınız kitab yazana da irad tutmağa?

görürük ki, uşqolanın diverləri (qapıları) papiratdı (bağlıdırlar). İstər dojd (yağış) yağsın, istər qar yağsın, istər veter (yel) olsun, biz gərək tri (üç) çaşa (saat) duraq uşqolanın dverinin (qapılarının) qabağında və uçtelin qorxusundan asmiltsa (cürət) eləyə bilmirik qapını istuqat (döymək) edək. Nakanets (axırı) uçtel qapını atvarit (açıb) eləyir, yey boq (vallah) gözleri elə şişmiş olur ki, krasni

“Molla Nəsrəddin” in poçtundan

...İndi, ay Molla əmi, biz qalmışığı məttəl. Bari sən bizi başa sal görək, bu dil nə dilidir. Vallah, billah biz anamızdan bu sözlərin birini də eşitməmişik.

Aman günüdü, a Molla əmi, bizə bir cavab.

Uşaqlar.

1907, 8 (ixtisarla).

Bakıdan idarəmizə bu məz-munda məktub gəlib:

“Biz pervi russki-tatarski uşqolanın pasledni klasının učenikləri qaspadin Molla Nəsrəddindən prasi (təvəqqe) edirik ki, bizim bu jalobamızı (şikayət) öz jurnalında napeçat (çap) eləsin: biz səhərler prixadit eləyirik uşqolaya,

yablokaya (qırmızı almaya) oxşayır. Bizə deyir, ay isvoluçlar (əclaflar), mənə niyə bespokoyit (narahat) eləyirsiniz? Axı mən gecə çetire çasada yatmışam. Biz soruşuruq: Çetire (dörd) çasaya (saata) kimi niyə ispat eləmirsən, neujeli (məgər) əhya saxlayırsan? Uçtel bizə hirs ilə otveçat (cavab) eləyir: İsvoluçlar, kakoye vam delo (Əclaflar, nə işiniz var?)”

Hərçənd, bu məktubu biz məcmuəmizdə çap eləyirik və lakin şagirdlərin gileyinə biz şərik deyilik: məktubun imla və inşasından hər bir insaf əhli təsdiq edə bilər ki, millətimizin balaları heç olmasa ana dilimizi örgənməkdə artıq tərəqqi edirlər.

1906, 5.

Törə xanım Şərəbanını bizə gətirdi. Cəfər onunla xeyli söhbət etdi. "Almaz"ın finalında Fatmanisənin

komissiya qarşısında söylədiyi sözlərin bəziləri Şərəbanının həmin söhbətindən götürülüb. Sonradan mən "Almaz"ı oxuyanda Cəfərdən soruşdum ki, deyəsən, Şərəbanın sözlərini Fatmanisənin dili ilə vermişən? Cəfər dedi:

- O cür adamı mən göy-də gəzirdim, əlimə yerdə keçdi.

İndi həmişə "Almaz"a baxanda Şərəbanı arvadı xatırlayıram.

"Almaz" əsəri səhnəyə qoyulanda quruluşçu rejissorun başqası olmasına baxmayaraq, rolları ifa edən artistlərlə Cəfər özü işləyirdi. Hətta rolların paltarlarını da Cəfər özü seçirdi. Yaxşının, gəcə uşağı əmizdirməyə gələndə geydiyi tuman anamın tumanı idi. Cəfər mənə dedi ki, bu tuman əsl Yaxşının malıdır. Anan bilməsin, qoy onu aparım geydirim Yaxşıya. Mən razılıq verdim. İndiyədək də anam tumanının hara yox olduğunu bilmir.

Cəfər "Almaz" əsərindəki Sürmə rolunu haqqında deyirdi: "Gülərə böyüən kimi aparacağam onu səhnəyə, Sürməni oynasın".

(Əvvəli ötən sayımızda)

Lakin vaxtsız ölümü, Gülərəni səhnədə görməyə Cəfərə imkan vermədi. Mən Cəfərin ölümündən səkkiz il sonra - 1943-cü ildə, onun arzusunu yerinə yetirmək üçün qızımı Əzizbəyov adına teatra apardım. Balaca Gülərə bir neçə dəfə Sürmə rolunda çıxış etdi.

Cəfər "1905-ci ildə" əsərini "Almaz"dan sonra, 1931-ci ildə yazıb. O, həmişəki kimi, bu pyesi də yazmazdan əvvəl bu barədə çoxlu ədəbiyyat oxuyur, 1905-ci il hadisələrinin iştirakçısı olan qoca kişilərlə söhbət edirdi. Adını unuduğum bir inqilabçı fəhlənin öldürülməsini görən adamlardan ətraflı məlumat almışdı. Həmin adamlar Cəfərə inqilabçının necə, harada, nə vaxt öldürülməsini söyləmişdilər.

Cəfər, kitablardan əldə etdiyi məlumat və adamlarla apardığı söhbətlər əsasında əsərin planını tərtib etmişdi. Əsərin planı 5-6 səhifəlik dəftər vərəqində idi. Mən həmin planı özüm bilmədən Cəfərin bəzi kağızları arasında haraya işə qoymuşdum. Cəfər bir gün mənə dedi ki, ay Sonası, mənim bir planım var idi, axtarıram, tapa bilmirəm. Orda fəhlələrin danışmaları və mənim bəzi qeydlərim yazılmışdı. Bəlkə sənə rast gəlib?

Mən üç gündən sonra Cəfərin dediyi planı tapıb ona verdim. Cəfər o gündən "1905-ci ildə" əsəri üzərində işləməyə başladı. Cəfər deyirdi ki, bu, çox çətin mövzudur. Erməni-azərbaycanlı qırğınının səbəblərini camaata başa salmaq lazımdır. Cəfər həmin əsər üzərində bir ildən artıq işləyərək, onu teatra təqdim etdi.

"1905-ci ildə" əsəri teatr kollektivi tərəfindən oxunub müzakirə olundu. Pyes hələ tamaşaya qoyulmazdan əvvəl böyük mübahisələrə səbəb oldu. Bir çoxları əsərin müvəffəqiyyət qazanmayacağını və pyesin siyasi xəttinin düzgün olmadığını iddia edirdilər.

Tamaşanın quruluşu o zaman Moskvadan Bakıya dəvət olunmuş Lutse familiarlı bir rejissora tapşırılmışdı. Cəfər də Lutse ilə birlikdə işləyirdi. Cəfər yayda bağa göndərdiyi məktubların birində yazırdı: "Öz işlərim o qədər yaxşı deyil. Lutse pyesi yaxşı başa düşür. Bir az üzümü o yana çevirirəm, bir də görürəm ki, vurub aləmi qarışdırıb bir-birinə, döndərib şuluq-bazara.

Sona Cabbarlının xatirələri

İndi gəl çalış, düzəlt. Lap əldən düşmüşəm. Qorxuram ki, pyes adı tərcümə əsərlərinin birinin kökünə düşsün. Hər halda, nə olursa-olsun, bütün qüvvəsilə gedə bilməyəcəkdir. Bir qədər zəifləyəcəkdir. Mən əlimdən gələndə qədər o nöqsanları yumşaltmağa çalışacağam. İndi bilmirəm nə olacaqdır. Bir dəqiqə evdə rahat dura bilmirəm, ayaq üstü bir parça çörək yeyib qaçıram. Görək, bəlkə bir təhər eddik. Bağda da ona görə gələ bilmirəm. Müdiriyyət özü də bir az pyesin korlanmasından qorxur".

Sonradan, "1905-ci ildə" pyesi yeni quruluşda ikinci dəfə tamaşaya qoyulduğu zaman rejissorluğu Cəfərin özüünə tapşırıdılar. Cəfər məktublarının birində bu barədə yazırdı: "Azərbaycan teatrında "1905-ci ildə" pyesini yeni quruluşda verməliyəm. Rus teatrında "1905-ci ildə" gedir. Mayorov deyir ki, gərək mütləq ikimiz işləyək, tək barmaram. Operadan da deyirlər ki, gərək "Səfa"nın quruluşunu sən verəsən. Bizim teatrda da "Otello"nu təzələmək mənim boynuma qalmışdır. Hamısı da bir vaxtda. Xülasə, aləm qarışıb bir-birinə. Hə, "Od gəlini"ni də gərək Mayorovla mən işləyək. Budur, mənim təxmini işlərim".

Cəfər, "Dönüş"ü 1932-ci ildə Fatmayı bağlarında Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının Sovet hakimiyyəti illərində yenidən açılmasının 10 illiyi münasibətilə yazmışdı. Biz bağa köçəndə bu yubileyə böyük hazırlıq gətirdi.

Cəfər şəhərdən bağa göndərdiyi bir məktubda mənə yazırdı: "Sonası, bu saat heç bir quruşum da yoxdur, lat-lüt, züvar imam Rza. Çox güman ki, sabah pul alaram, ancaq tramvay altında-zadda qalmasam. Yazı işlərim yaman deyil, yeriylir. 3-4 gündən sonra balaca bir pyes yazmağa başlayacağam. Burada qurtarmasam, gətirib bağda yazaram. Məzmununu sən bilirsən, istəyirsən yadına salım.

*Hicrinlə zarəm,
Biixtiyarəm.
Dərdindən ey gül,
Mən biqərarəm,
Mən bir bağa girmişəm,
Gözəl bir gül görmüşəm,
Ona könül vermişəm,
Biixtiyarəm"*

Çox çalışdım bugün gəlim, mümkün olmadı, pyes gecikər. Ayağımı bir addım bir yana atmağa qoymurlar. Güman ki, gələndə vıxodnoy gələm. Uşaqları yerimə öp. Baqi salam".

"Dönüş"də Cəfər teatrın, demək olar ki, bütün işçilərinin hərəkətlərindən, davranışından istifadə etmişdi. O özü deyirdi ki, mən bu əsərdə dram teatrının qarışmasından tutmuş, direktoruna kimi hamını təsvir etmişəm, hamının xasiyyətini, hərəkətlərini, davranışlarını nəzərə almışam.

Təsadüfi deyildi ki, pyes tamaşaya qoyulandan sonra artistlər arasında dedi-qodu başlanmışdı. Bəziləri narazılıq edirdilər. Hətta bir dəfə teatrın qocaman artistlərindən Bağır Cabbarzadə mağazada mənə rast gəlib dedi:

- Sona bacı, Cəfər qardaş mənə təzə əsərinə niyə yazıb?

- Səni? Hansı əsərinə? - deyə, ondan soruşdum.

- Bəs sən bilmirsən, Sona bacı? O "Dönüş"dəki Xosməmməd mənəm də. Sən uşaqların canı, Cəfərə deyindən o rolu pyesdən çıxartmış.

Mən Bağırın şikayətini Cəfərə dedim. Cəfər cavab verdi ki, Bağır niyə inciyir? Orada bir o yox, bütün artistlər, rejissorlar, bəzi yazıçılar da var. Hətta mən özüm də varam. Burada inciməli bir şey yoxdur ki? Nə var, onu yazmışam. Eləməsinlər, yazmayım.

"Dönüş" əsəri 1932-ci ildə tamaşaya qoyuldu. Əsər tamaşaçılar tərəfindən yaxşı qarşılandı.

"Dönüş"dən sonra Cəfər "Yaşar"ı yazdı. Bu pyes Cəfərin son dram əsəridir. Cəfər bu əsərin üzərində çox inadla işləyirdi. O, "Yaşar"ı bir həftəyə yazmışdı.

Səhər tezdən gecə yarıyadək otağa çəkilib çölə çıxmırdı. Çay-çörəyini də orada yeyib-ıçırdı.

Bir dəfə Cəfər evdə işləyərkən nə üçünsə mən otağa getdim. Cəfər otaqda gəzişib əlləri altında nə işə fikirləşir, bəzən ayrı-ayrı cümlələri də bərkədən təkrar edirdi. O, mənə otaqda görüb incidi, dedi ki, niyə otağa gəldin, fikrimi dağıtdın, daha işləyə bilmirəm. Həqiqətən, o gün Cəfər yazmadı. Bir az bizimlə söhbət etdikdən sonra, qalxıb işə getdi. Evə gələndən sonra yenidən işə başladı.

"Yaşar" pyesi yazılıb qurtarmışdı. O günlərdə Cəfərin yaxın dostu, bəstəkar Asaf Zeynallı vəfat etmişdi. Asaf Zeynallı dən etdikdən sonra Cəfər, o zaman redaksiyada işləyən bir yoldaşa evə gəlmişdi. Çörək yeyəndən sonra ikilikdə əsərin bəzi yerlərini oxudular. Durub işə gedəndə əsəri də özləri ilə apardılar.

Cəfər evə gələndə gördüm ki, şalvarının dizləri gedib, əli-qolu sıyrılıb. Səbəbini soruşduqda belə cavab verdi:

- Sonası, soruşma, evdən çıxıb hər ikimiz tramvaya mindik. Tramvaydan düşüb bir qədər getmişdik ki, gördük, portfel yoxdu. Sən demə, o elə bilib ki, portfel mən götürmüşəm, mən də elə bilməmişəm ki, o götürüb. Düşdük, bu tramvayların dalınca. O tramvaydan bu tramvaya mindik. Hətta Karl Marks meydançasının yanında az qalmışdı ki, tramvayın altına düşdüm. Tramvay sürənlərdən portfelini soruşdum, gördüm deyən olmadı. Axır ki, öz mindiyimiz tramvayı birtəhər tapdıq. Tramvaysürən dedi: "Cəfər, portfelinizdən tanıdığ ki, sizinkidir, verdik Baksovetin qabağındakı tramvay məntəqəsinə. Oraya yüyürdük, portfelimi həmin məntəqədən tapdıq. Yaxşıdır ki, tapdıq. Əgər tapmasaydım, bəzi "dostlarım" deyəcəkdilər ki, Cəfər əsəri bilə-bilə itirib. İkinci dəfə də mən onu yenidən, o cür yazı bilməzdim..."

"Yaşar" oxunub teatr tərəfindən bəyənilmişdi və tamaşaya qoyulması qərara alındı. Tamaşanın quruluşunu rejissor Varşavskiyə tapşırılmışdı. Səftər Turabov da quruluşçu rejissorun laborantı idi. Cəfər özü ilə Səftəri götürüb mağazaları gəzir, müxtəlif kimyəvi maddələr alır, təcrübələr keçirirdi. Əsərin laboratoriya səhnəsindəki partlayışların hamısını Cəfər özü düzəltdi.

Nəhayət, "Yaşar" tamaşaya qoyuldu və böyük müvəffəqiyyət qazandı.

Etimad
BAŞKEÇİD

Doğrudanmı 30 x 20 = 600 eləyir?

"Riyaziyyat – baş aldatmağın ən mükəmməl metodudur"

A.Eynşteyn

Sizə hardan deyim, kimdən xəbər verim? Talesiz tərcüməçi işindən...

Şərq dillərindən gözəl tərcümələrin müəllifi, şair Mirmehdi Seyidzadə vaxtilə deyirdi ki:

*Otururam hər cümə,
Eyləyirəm tərcümə,
Düşünürəm yarayar
Xırda-para xərcimə.*

İndiki vaxtda külfəti quru ziyalı maaşıyla keçindirmək çətindir. Odur ki, mən xırda-para xərcimə yaraması üçün deyil, uşaqların böyüdükcə artan tələblərini qarşılamaq üçün tərcümə eləyirəm.

Başınızı ağrıtmayım, bir həftə öncə mötəbər bir dövlət idarəsindən hörmətli bir şəxs mənə telefon açdı. Hal-əhval tutduqdan sonra mənim marifətlərimi sadaladı və xeyli təriflədi. Adətən belə hallarda dalağım sancır; acı təcrübəmdən bilirəm ki, bu gözəlləmənin sonu yaxşı qurtarmayacaq, don Karleone demiş, mənə elə "təklif" verəcək ki, işim başımdan aşsa da, boyun qaçıra bilməyəcəyəm. Hardasa, elə də oldu.

- Mənə bax, sənətkar, - həmin şəxs qılıqlı səslə dedi, - otuz səhifəlik bir yazı var, bir az qəliz tekstdir, onu təcili tərcümə eləmək lazımdır. Mənə səni məsləhət görüblər, nə deyirsən?

Cavabında indilərdə bərk məşğul olduğum, üstəlik, bir az da özümü xəstəhal hiss etdiyim barədə əzbərdən kiçik imtina nitqi söylədim. O, məni səbirlə dinlədikdən sonra, guya elə-belə maraqlanmış kimi soruşdu:

- Sən, ümumiyyətlə, səhifəsini neçədən tərcümə eləyirsən?
- On beş manatdan, - onu başımdan eləmək üçün ağılıma gələn ilk rəqəmi dedim.

- Dediklərini nəzərə alaraq, sənə iyirmi manat verirəm, - amma vaxt azdır, bir həftəyə tərcüməni təhvil verməlisən!

- On gün! - beynimdə ani 30x20=600 hesablaması aparıb, guya könlüsüz razılaşdım.

- Danışdıq! - Telefonun o başındakı səs özündən razı halda nıqqıldadı.

Şənbə günü idi, adam balası kimi uik-end keçirim deyərək, iş birinci gündən başlamağı qərara aldım. Amma sən saydığını say...

Bazar gününün axşamı anam zəng elədi ki, bəs, Osman kişi ölüb. Mənim adət-ənənə, mərasim, ritual kimi məsələlərlə bağlı başısoyuqluğumu bildiyindən, bərk-bərk tapşırırdı ki, Osman kişi ailəmə yaxın adam olub, ona görə də, eləcə görünüb aradan çıxmağa çalışmayım, dost var, düşmənlər var, qoy görsünlər ki, biz haqq-saya sədaqətli adamlarıq.

Yasda əvvəldən-axıra kimi iştirak elədim, gün axşam oldu. Yasda şivən qurmaq üçün kirayələnmiş arvadların ah-vayı, mollaının cəhalət dövrünə aid moizələri, yağlı dana ətini, şaxtılı hava məni elə hala gətirdi ki, həmin gün tərcümə eləyəsi olmadım. Evə gəlib yazı stolumun üstündə zərli-baftağlı iki dəvətnamə gördüm. Bu da əhvalıma ayrı bir "rəng" qatdı. Açıb gördüm ki, xalaoğlu məni səhə (!) saat altıda nəvəsinin sünnət, o biri gün isə məktəb yoldaşım qızının toy məclisinə çağırır.

Gecə saat 12 radələrində telefonuma zəng gəldi. Bu da kim ola, bacanağım!

- Ayə, xəbərin varmı, a qıbləsiz, beşinci gün uşaq əsgər gedir, - bacanaq telefonunda ağılsındı. - Gələrsən, yola salarıq!

Sabahı günü özüm qız toyuna getdim, xalaoğlumun məclisinə isə nəmər göndərdim.

Uzunçuluq eləməyim, beləcə bütün həftəni "dərd alıb, qəm satdım" və "kef elədim". Tərcüməyə tərəf baxmağa macalım belə olmadı.

Həftəsonu evdə oturub Azərbaycan insanının bir ritual səviyyəsinə yüksəltdiyi toy-yas, əsgərliyə uğurlama, instituta qəbul, yubileylər və s. və i. a. kimi mərasimlərin acısını canımdan çıxarmağa çalışırdım. Düşünürdüm ki, bu rituallar azərbaycanlının anadangəlmə travmasıdır; azərbaycanlı özünün uydurduğu miflərə dini ekstaz dərəcəsində sitayiş eləyir; həm qohum-əqrəbanın işinə yaramaq, sayı-hesabı bilinməyən toy-yas mərasimlərini yola vermək, evinə gələn qonaqları yüksək səviyyədə qarşılamaq, həm də ortaya çıxarılacaq bir iş görmək - bunlar bir araya sığmır. Belə-belə düşündüyüm yerdə xalaoğlumdan bir ismarıç gəldi. İsmarıç onun nəvəsinin sünnət toyuna göndərdiyim nəmər də əlavə olunmuşdu. İsmarıç gətirən adam xalaoğlumun sozlarını "olduğu kimi" mənə çatdırdı: "Dedi ki, denən, pulu təpəsinə dəysin, mən onun puluna qalmamışam, sayıb məclisimə dəvət etməmişəm, zəhmət çəkib özü gələydi".

İndi də oturub, istəklili xalaoğlumun könlünü necə almaq və sifarişçiyə nə cavab vermək haqqında fikirləşirəm.

Fələyin xərcinə getmiş 600 manat barədə isə düşünməyə vaxt yoxdur...

Kamran NƏZİRLİ

Qağayılın yuva salan vaxtında mən o qızı sevməyə başladım; o qız mənim anama oxşayırdı, sümüyü yüngül idi. Nazik, incə barmaqları da anamın barmaqları kimi idi. Doğrudur, mənim bir yaşım olanda anam ölmüşdü, amma ağılım kəsən çağlarımda atam mənə anamın şəkillərini göstərmişdi, anamın gəncliyində çəkirdiyi sonsuz həyat eşqlili şəkilləri də yaddaşıma hopub qalmışdı. Atam ikinci dəfə evləndəndən sonra anamın şəkilləri evimizdən birdəfəlik yox oldu. Və mən bir daha anamın şəkillərini görə bilmədim. Çox xiffət çəkirdim. Bir dəfə analığım mənə kinayə ilə dedi:

- Lap qız kimisən... Kişi gərək bu qədər xiffət çəkməsin! Axı o, səni heç böyütməyib?!

Atam analığıma təpindi:

- Uşaqla işin olmasın! Xiffəti qeyrətli oğul çəkər də... Çətini birini sevməyəndi... Sevgi hər şeyi unutturur...

Anamın xiffəti elə bil mənimlə birgə doğulmuşdu, yatıb-dururdu, evdə, universitetdə, hər yerdə məndən əl çəkmirdi. Sırağagün səhər orta məktəb gündəliyimin arasından bir şəkil tapdım. Çox sevindim. Mənə elə gəldi ki, dünyada ən qiymətli bir şəkil tapdım. Düşündüm: onu mütləq sevdiyim qıza göstərəcəyəm.

Biz artıq bir neçə gündür ki, onunla görüşürük. Düzünü deyim ki, indiyədək əlim əlinə belə dəyməyib. Görüşəndə hərdən yad, hərdən də doğma adamlar kimi söhbətləşirik. Hiss edirəm ki, onu görəndə mənə donub buzlaşan xiffət yavaş-yavaş əriyib yox olur.

Həmin günün axşamı bulvarda anama oxşayan qızla yenə görüşdüm, tapdığım şəklə də ona göstərdim. O, şəklə xeyli baxandan sonra sual dolu gözlərini mənə dikdi, üz-gözü, bütün vücudum qızın müəmmalı baxışlarına bələndi. Orda görmək istədiyim isti nəvaziş, sevgi, mərhəmət və diqqət yox idi. Özümü bir qədər narahat hiss elədim (gərək bu şəklə ona göstərməyeydim!). Qız deyəsən karıxmışdı. O, dənizin üstündə qağıldayan qağayılara xeyli baxdı. Elə bil suyun üzündə şübhəli hərəkətləri izləyə-izləyə sürüşkən ovları dərhal tutub saxlaya bilən və dimdiklərini qabağa verərək qanadlarını yellətmədən tənəb-tənəb havada süzən o ağ, əlvən, buruq tükü qağayılar kimi idi - hücum anı yetişən kimi siqnal sistemlərini işə salacaq, müxtəlif səslər çıxaracaq, beləliklə, o süllhərvər dəniz sanitarları dönüb olacaqdı amansız və təcavüzkar uçan (Bu anlarda o quşların romantik obrazından əsər-ələmət belə qalmır!). Başımda dolayan bu fikirlərdən məni qızın gözlənilən sualı ayırdı.

- Bu kimdi?

- Mən...

- Sən? (Bu dəfə şəklə daha diqqətlə baxmağa başladı).

Sonra ifadəsiz və laqeyd bir görkəm alıb əlavə etdi:

- Heç oxşamırsan... Neçə yaşın var?

- On səkkiz....

- Yox, şəkildəki yaşını soruşuram...

- Hə, orda... Bir yaşındayam... Kreslodə oturmşam... O əl isə anamın əlidir... Tutub ki, yıxılmayım...

- Himmmmmm...

Bundan sonra ikimiz də sahil-dəki dəmir məhəccərə sarı yeridik.

O, şəkli əlində tutub saxlamışdı, o tərəf, bu tərəf çevirir, hərdən də dənizin üstündə uçan qağayılara baxırdı. Qağayılar çox qərribə səslər çıxarırdı, gah qəflətən şapqılıyla suya baş vurur, dimdiklərinə keçən xırda balıqları, yaxud da ötüb-keçənlərin suya tulladığı qırıntıları tutub udur, gah da havada heyrətəməz şəkildə qanad çalır, toxluq nəğmələri oxuyur, süzür, bir-birilərinə mane olur, y a ş a m a -ğın dadını özlərinə məxsus şəkildə çıxarırdılar.

Şəkil

haqqında ballada

(Esse)

Biz susduq. Qız isə hələ də şəkllə baxırdı. Hərdən qərribə baxışlarını üzümə tuşlayır, bununla nə demək istədiyini anlaya bilmirdim; istəyirdim ağzının dadını alım.

Yaxşı ki, yenə də özü başladı:

- Ha istədim bu şəkildəki cizgilərdən heç olmasa birini səndə tapım... tapa bilmədim. Yəni, insan bu qədər dəyişə bilər? Axı uşağın şəkliylə on səkkiz yaşlı cavan oğlan arasından cəmi on yeddi il ötüb...

- Hə... - mən də təəssüflə təsdiq elədim. - Elə bil on yeddi saat ötüb...

- Elə mən də o barədə düşünürəm. On yeddi saat nədir ki? Bir qətrə də oxşarlığın yoxdu... Bəlkə?

- Nə bəlkə? Şəkil mənimkidir... Vallah, mənimkidir!

- Heç oxşamır! İnsan da bu qədər dəyişər? - qız yenə təəccübünü bildirdi.

- Axı biz şəkillərdə dəyişmirik? Çünki onlar hərəkət eləmirlər... İnsan hərəkətdə olanda dəyişir də...

Qız başını tərpətdi. Yəni sənirlə razıyam. Amma yenə kor tutduğumu buraxmadığı kimi dedi:

- Əslində insan özü də şəkil kimidi... Heç zaman dəyişmir...

Qız məhəccərə söykənmişdi, mən isə azca aralı durub arxadan onun yüngül mehlin yellətdiyi saçlarına baxırdım, gah da suyu nənni kimi yırğalayan nizamlı ləpələri seyr edirdim. Özüm üçün xoş xəyallar qururdum. Birdən, necə oldusa, qızın əlindəki şəkil suya düşdü. Mən qeyri-ixtiyari qışqırdım:

- Neylədin? Axı ondan bir də nəydi...

- O şəkil daha bizə lazım deyil, - deyərək qız yavaşca, özü də arxayın-arxayın mənim əlimdən tutdu. Onun əli ilk dəfəydi əlimə dəyirdi. Barmaqları buz kimi idi, əsirdi. Hiss etdim ki, o da həyəcan keçirir, amma bunu bürüzə vermək istəmir. Nəhayət, yenə yumşaq səslə davam elədi:

- İnsan şəkil kimi olsa da... (bir qədər susdu!) şəkil insan kimi deyil... Məgər bizim şəkillərlə yaşayan vaxtımızdı?

- Ahhh! Uffff!... - deyərək özümün əsili olmayaraq ufuldadım. - Orda axı... anamın əli... anamdan yeganə qalan yadigar... anamın əli... Axı onun mənə daha heç bir xətirəsi yoxdu... Ah... anamın əli!..

Qız bu dəfə hər iki əlini mənim məhəccərdən yapışan titrəyən əl-lərimin üstünə qoyub sığalladı.

2016.

○ ...Siri Tehran yazın ilk qədəmlərinə qulaq versə də, hələ qış yuxusundan tam oyanmayıb. Günəşin zəif şüaları sanki bu nəhəng şəhəri isindirməyə kifayət eləmir. Bir də ki, ilk baharın bu erkən, yalançı istisi qoca Tehranın nəyinə gərəkdi? Qazan kimi qaynayan möhtəşəm şəhərin həyatı onsuz da burulğanı xatırladır. Təmkinli Tehran nəyin nə vaxt və nə qədər lazım olduğunu yaxşı bilir...

1953-cü ilin Tehranında azərbaycanlılar yaşayan məhəllədəki məşhur çayxana adla tanınır. Ona görə yox ki, burda dünyanın ən ləziz çayını verir, süfrəyə də növbənöv ətirli kişmiş, noğul, çərəz düzülür. Bura həm də Tehranda yaşayan azərbaycanlı mühacirlərin, sənət adamlarının bir araya gəldiyi məkandır.

Elə bu axşam da çayxanada qələbəlikdir. Tənəki qoxusuna və qəlyan dumanına qərç olmuş kiçik salonun bir küncündə əyləşmiş sazəndələr üçlüyü qədim Azərbaycan muğam və təsniflərini ifa edir. "Rast", "Şur", "Zəminxarə"...Zəngülələr ürək dağlayır. Hamı nəfəsini çəkib, titrək barmaqları ilə köhnəlikdən rəngi bozarmış dəfi köksünə sıxmış 86 yaşlı xanəndənin "Segah" üstə yanıqlı ifasını dinləyir...

Səndən ayrı düşsəm də mən, eşqin ilə yaşayırım,

Yaralanmış qəlbim kimi, qəlbi viran Azərbaycan...

Vətən eşqi məktəbində can verməyi öyrənmişik,

Ustadımız deyib heçdir Vətənsiz can, Azərbaycan!

Şəhriyarın ürəyi də səninki tək yaralıdır,

Azadlıqdır mənə məlhəm, sənə dərman, Azərbaycan.

Yaş ötsə də, səs həmin sədi. Bir də, daim Vətən həsrəti ilə döyünən ürək hələ əldən düşməyib. Salonda əyləşənlərin çoxu göz yaşlarını saxlaya bilmir. Elə xanəndə də. Qınayan olmasaydı, dəfi bir kənara atıb hönkür-hönkür ağlayardı, ürəyini boşaldardı.

Gözlərində həyat eşqi çağlayan bu kimsəsiz adamı ayaqda saxlayan sənət eşqidir. O, tarın, kamanın əsrarəngiz avazından, sehrli qəzəllərdən güc alır. Çevrəsindəki özü kimi nisgilli insanların sevgisi və mərhəməti ona məlhəmdir. Qoca xanəndə yaxşı bilir ki, oxuduqları, qəlbi Vətən eşqi ilə alışıb-yanan bu zavallılara çörəkdən, sudan da vacibdir. Özü uzun illərdir onun-bunun verdiyi beş-on quruşla birtəhər keçirir. Amma Vətənsiz...

Çayxana müştərilərinin heç də hamısı bilmir ki, nəvazişlə "Seyid ağa" dedikləri bu qoca, vaxtilə məşhur xanəndə və Bakı milyonçusu olmuş Seyid Mirbabayevdir. Əsl adı Mirtağlı olan bu şəxs 1867-ci ildə mərsiyəxan ailəsində doğulub və sonradan xanəndə kimi şöhrət qazanıb. Sənətinə verilən qiymət kimi o, 1906-cı ildə "Qrammofon" səsyzma şirkəti tərəfindən Riqaya və Varşavaya səsinin vala yazılması üçün dəvət də alıb.

Mələhətli səsi ilə qəlbləri fəth edən Seyid, Bakı toylarının parlaq ulduzu idi. Kübar cəmiyyət onu öz məclislərində görməkdən şərəf duyurdu.

Neft pulları Seyidi tamam dəyişirdi. Varlanan xanəndə əvvəlki peşəsindən utanır, vallarını alıb çilik-çilik edirdi. İndi onu dəbdəbəli həyat, milyonların parıltısı cəlb edirdi. Ailə qurmaqdan vaz keçən Seyid yenə də Tağiyevin məsləhəti ilə Bakının ən gözəl binalarından birini (indiki ARDNŞ-in binası) aldı, lakin mülkdə çox yaşamaq ona qismət olmadı. İnkilab, digərləri kimi Mirbabayevi də mühacir həyatı yaşamağa vadar etdi.

"Heçdir vətənsiz can..."

Qızılı, pulu başına xəzəl kimi tökürdülər. Xanəndənin qrammofon vaları baha qiymətə satılırdı. Milyonçu Şıxbalayevin yeganə oğlunun toyu Seyidin həyatını kökündən dəyişdi. Belindəki qızıl kəmərindən üzəri bahalı brilyantlarla işlənmiş qızıl xəncər asılmış şəxs - bəyin dayısı xanəndəyə şəstlə demişdi:

- Seyid, nənəmdən miras qalan "Bala şoranlıq"dakı quyunu sənə hədiyyə verirəm. Orada qazma işlərini hələ bitirməyiblər, amma mən hər şeyi öz boynuma götürürəm. Quyu fontan vursa, milyoncu olacaqsan. İndi isə möhtəşəm ifanla bizi feyziyab elə".

Bütün Bakı həmin toydan danışdı, çoxları bu bəxşişin yalan olduğunu söyləyirdi. Lakin az sonra quyu fontan vurdu və günlərin bir günü xanəndə Seyid milyonçu Seyid ağaya çevrildi.

Gözlənilməz sərvətdən çaşan Seyidə hamıdan çox H.Z.Tağiyev qayğı göstərirdi. Hacı onun ifaçılıq məharətini yüksək qiymətləndirirdi, tez-tez xanəndənin vallarını dinləyirdi. Məhz Tağiyevin təkidi ilə Mirbabayev Qori seminarıyasını himayədarlığa götürmüşdü.

Seyidin Parisə apardığı sərvət bir göz qırpımında tükəndi. Muflişlənmiş milyonçu Parisin küçələrini səfəlat icarəsində dolaşarkən, Aşurbəylilər nəslinin görkəmli nümayəndəsi Teymur bəy Aşurbəyliyə rast gəldi. Onun ağır vəziyyətini görən Teymur bəy səsinə və sənətinə hörmət etdiyi xanəndəni Tehrana apardı, özü və övladları ona daim böyük qayğı göstərdi.

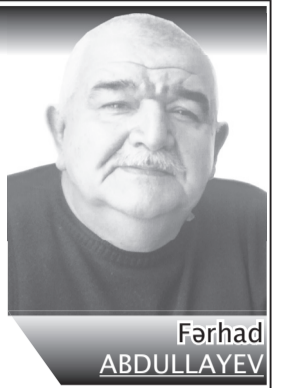
Seyid Mirbabayevin məhv etmək istədiyi valları isə qədərbilən xalq böyük sənətkardan əziz xatirə kimi qoruyub saxladı.

...Tehranın göbəyindəki bu kiçik çayxana indi qoca xanəndə üçün Azərbaycanın bir parçasıdır. O, çoxdan anlayıb ki, ömür vəfa etməyəcək, illərlə həsrətini çəkdiyi, canından əziz tutduğu Azərbaycanı bir daha görmək ona nəsib olmayacaq. Seyid sonuncu dəfə "Segah"la hıçqırıqlarını boğur: "heçdir Vətənsiz can..."

Seyid Mirbabayev 1953-cü ildə 86 yaşında Tehranda dünyasını dəyişdi.

Fərhad SABİROĞLU

Böyüklər üçün dərs

Fərhad ABDULLAYEV

Yeni il tətili hər birimizin yaddaşında fərqli iz buraxdı. Kimi yaxın-uzaq ölkələrə səyahətə çıxdı, kimi bayramı dostla, qohumla süfrə arxasında keçirdi, bəziləri də şaxtılı yanvarın ilk günlərində evdə oturub mütaləyəyə, yaxud TV kanallarında hazırlanmış bayram verilişlərinə baxmağa üstünlük verdi.

Etiraf edim ki, mən də tətili fürsət bilib bayram günlərində vaxtımın çox hissəsini mavi ekran qarşısında keçirdim. Sevdiyim filmlərə yenidən baxdım, məşhur müğənilərin bənzərsiz ifasından həzz aldım.

Amma bayram efirində bir sükut xüsusilə diqqətimi çəkdi və açığı, məni çox təsirləndirdi. TRT kanalının hazırladığı qısa sükut, qəzetlərdə və saytlarda heç də həmişə oxuya bilmədiyim, həyatda çox nadir hallarda şahidi olduğum adı, eyni zamanda ibrətamiz bir həqiqəti ortaya çıxardı.

Antalyada uşaq bağçasında keçirilmiş Yeni il şənliyindən çəkilən kadrlara hədsiz maraqla baxdım. Milliyyətə türk, rus və suriyalı olan uşaqların yolka ətrafında birlikdə şənlənməsi, şaxta baba və Qar qızla müxtəlif oyunlarda əylənməsi bayrama xüsusi ab-hava vermişdi. Hələ valideynləri demirəm. Oxuyub rəqs eləməkdə onlar övladlarından heç də geri qalmırdı. Sən demə, Şaxta baba və Qar qız rolunu da rus və türk valideyn ifa edirmiş. Bir sözlə, Yeni il üçün təşkil olunmuş bu çal-çağır bütün iştirakçıların ürəyincə idi.

Videokadrlara baxanda keçirdiyim məmnunluq hissələrini sözlə ifadə etmək mümkün deyil. Bir görəydiniz, üç millətə balaları və onların valideynləri əl-ələ tutub necə rəqs edirdi. Bu anlarda onlar üçün adı şam ağacının ətrafı dünyanın ən xoşbəxt və güvənli, şən və qayğısız məkanı idi.

Suriyalı uşaqlar ucadan ərəbcə və türkcə şeir söylədi. Suriyadan qaçqın düşmüş bu balalar hətta rus dilində də bir neçə söz öyrəniblər.

Bu kadrlara baxanda, nədənsə illər öncə Dağlıq Qarabağ və Qərbi Azərbaycandan, xüsusilə də Xocalıdan qaçqın düşmüş körpələr gözümün önünə gəldi. Onlar da bu zavallı suriyalı körpələrə bənzəyirdi. Danışsalar da, gülsələr də, hər an gözlərində qorxu, ürəklərində nisgil duyulurdu. Bəli, didərginliyin milliyyəti olmur...

Sarışın rus oğlanın türkcə, alagözülü türk qızının rus dilində oxuduğu mahnılar hamının sevincinə səbəb oldu. Söylənən bütün şeir və mahnılar ana, Vətən, dostluq mövzusunda həsr olunmuşdu. Bu ürək və bir az da həyəcanlı baxışlarını gizlətməyə çalışan körpələrin əzbərlədiyi şeir və mahnılar son aylar dünyanı çənginə almış üzücü siyasi və iqtisadi hadisələrə sanki etiraz kimi səslənirdi.

Şənliyə baxanda inanmırsan ki, cəmi bir neçə yüz kilometr aralıda, Suriya torpaqlarında amansız müharibə gedir, günahsız insanlar qırılır, anaların, zavallı balaların qanı axır. Amma təəssüflər olsun ki, bu, acı həqiqətdir və Suriyada müharibənin hələ də sonu görünmür.

Bu məzlum uşaqların kamera qarşısında qol-boyun dayanıb xoşbəxt təbəssümlərini görəndə heç cür anlaya bilmirsən ki, iki möhtəşəm dövlət - Türkiyə və Rusiya arasında niyə etimadsızlıq rüşeymləri cücərməyə başlayıb, dünən dost və qardaş hesab olunan məmləkətlər hansı səbəbdən bir-birinə qarşı sanksiyalar tətbiq edir?

Amma görünür, bu körpələrin baş verənlərə öz "baxış bucağı" var. Onlar kiçik qəlbləri ilə artıq anlayırlar ki, bu gün təməli qoyulan dostluq və səmimiyyəti, bölüşdükləri bayram sovgatını heç nə əvəzləyə bilməz. Bu insanpərvərliyi və ən ülvi hissələri heç bir müharibə, heç bir sanksiya onların əlindən ala bilməz.

Məncə, saysız-hesabsız sammitlərə, konfranslara, forumlara toplaşan, dünyanın qlobal problemlərini həll etməyə çalışan və illərlə qənaətbəxş nəticələr əldə edə bilməyən liderləri ildə heç olmasa bir dəfə belə uşaq şənliklərinə, daha doğrusu "açıq dərs"ə dəvət etmək lazımdır. Qoy gəlib görsünlər və dərs alsınlar. Milyonlarla insanlara iztirab gətirən, isti yuvasını dağıdan, ev-eşiyindən didərgin salan, dostu düşməyə çevirən müharibələr bir günahsız uşağın sevinc göz yaşlarına dəyərmi? Dəyməz!

Quşların dəstə şəklində düzülməsinə türklər sürü, azərbaycanlılar qatar və ya dəstə deyir (sürü sözünü əsasən biz quşlar üçün yox, heyvanlar üçün işlədirik). Əlbəttə, dəstə-dəstə sözünü də işlətmək qəbahət deyil, lakin qatar-qatar ifadəsi şeirin poetik üslubuna daha çox yararlıdır. Eyni misradakı çığlıq çığlıq ifadəsinin qarşılığı olaraq hayla-küylə yerinə, qaqqıl-daşa-qaqqıl-daşa işlətmək tərcümənin daha uğurlu olmasına kömək edərdir.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Şeirdə söhbət bir vətəgədən, bir tordan yox, İstanbulun Boğaziçi (Bosfor) körfəzinin və Xəlic buxtasının atributlarından olan balıq vətəgələrindən, balıqçılardan, torları hayla-küylə çəkiclərindən, daha doğrusu, İstanbulun vurğunu olan poetik qəhrəmanın bu şəhərə qulaq asarkən eşitdiyi səslərdən gedir. Lirik qəhrəman öz doğma şəhərinə o qədər aşıqdır ki, eyni anda balıqçı torlarının səsinə, göy üzündə qatar-qatar keçən quşların qaqqıltısını, hətta suda şappıldayan qadın ayaqlarının səsinə hiss edər, eşidə bilər. Bütövlükdə bənd belə tərcümə edilə bilər:

*İstanbulu dinləyirəm,
gözlərim qapalı.*

*Quşlar keçir tam bu anda
Yüksəklərdən, qatar-qatar,
qaqqıl-daşa-qaqqıl-daşa;
Torlar çəkilir vətəgələrdə;
Bir qadının suya*

*dəyir ayaqları;
İstanbulu dinləyirəm,
gözlərim qapalı.*

Şeirin dördüncü bəndindəki üçüncü və dördüncü, axırıncı bəndinin sonundan əvvəlki misralarında da saxta ekvivalentlər var və misraların tərcüməsi uğursuzdur.

*Loş kayıkhaneləriylə bir yalı
Dinmiş lodosların
uğultusu içində.*

Tərcüməsi belə verilib:

*Zülmət (?) qayıqxanasıyla(?)
bir sahil (?);*

*Dinmiş (?) cənub küləyinin
uğultusu içində*

Türkcədə loş sözü zülmət (zil qaranlıq) yox, "alatoran", "yanıqaranlıq" deməkdir. Qayıqxana terminini sahil kəlməsiylə bir arada işlətmək olar, nisbətən başa düşülür. Orijinalda isə söhbət sahildən yox, bir yalıdan – lirik qəhrəmana məhrəm olan sahilyanı bir malikanədən, köşkdən gedir. Bu köşklərin mütləq irili-xırdalı qayıqları (gəzinti və balıqçı) və bu qayıqların yan aldığı, lövbər saldığı, yerləşdiyi məkanları (qayıqxanaları) olur. Bu məkanlar adətən küləyin tutmadığı, sakit, dalda, iri sahil malikanələrinin kölgələdiyi alatoran (zülmət yox!) bir yer olur ki, şair bu misralarda məhz həmin bədii lövhəni çəkib.

Dinmək feli isə yalançı ekvivalentdir, dilimizdən fərqli mənədadır və sakitləşmək, dayanmaq, kəsmək, dincini almaq deməkdir. (Məsələn, Yağış kəsdi; Külək dayandı cümlələri türkcədə Yağmur dindi; Rüzgâr dindi şəklindədir). Yuxarıdakı misralarda bədii təzad yaradılıb. Lirik qəhrəmana "başında əski aləmlərin sərxoşluğu" ovqatını yaşadan (su üzündə ləngər vuran!) və alatoran bir yerə – qayıqxanaya çəkilmiş qayıqlar üçün kəsmiş, səngimmiş cənub küləyi, əslində, əsməyə, uğuldamğa davam edir. Bütün yalı – sahilyanı malikanə bu cənub küləyinin (gilavarın) uğultusu, vıyılması ortasında qalsa da, qayıqxanalara çəkilmiş qayıqlar sakitlik içində dincəllirlər:

*Alatoran qayıqxanalarıyla
bir malikanə*

*Dincəllir gilavarın
uğultuları içində...*

Sonuncu bənddəki "Kalbinin vuruşundan anlıyorum" misrasının dilimizə "Qəlbinin vuruşundan (?) anlayıram" şəklindəki tərcüməsində də yalançı ekvivalent var. Türkcədə kalp "ürək" deməkdir və misradakı kalp vuruşu "fıstıqların arxasından doğan bəyaz Aynın" nəbzi, ürək döyüntüləri mənasındadır. Tərcümədəki "qəlbinin vuruşu" söz birləşməsi dilimizdə heç bir mənə ifadə etmir. Bu misra "Ürəyinin döyüntüsündən (çırpıntısından) bunu anlayıram" şəklində verilməli idi.

Şeirin aşağıdakı bəndinin tərcüməsində də bəzi xətalər gözə çarpır:

*İstanbul'u dinliyorum,
gözlərim qapalı;*

*Bir yosma keçiyor
kaldırımından.*

*Küfürler, şarkılar, türküler,
laf atmalar.*

*Bir şey düşünüyor elinden yere;
Bir gül olmalı.*

*İstanbul'u dinliyorum,
gözlərim qapalı.*

Tərcümə belədir:

*İstanbulu dinləyirəm,
gözlərim qapalı;*

*Bir yosma keçir körpüdən (?)
Küflər, nəğmələr, türküler,
söz atmalar.*

*Bir şey düşür əlindən yere
Bir gül (?) olmalı*

*İstanbulu dinləyirəm,
gözlərim qapalı...*

İkinci misradakı "kaldırım" sözü dilimizə, nədənsə, "körpü" kimi çevrilib, halbuki "səki" deməkdir. Qızın əlindən düşən (qəsdən düşürdü) isə çiçək deyil, qızıl güldür (yuxarıda türkcədəki "gül"ün dilimizdəki "qızılgül"ün qarşılığı olmasından bəhs etmişdik), yosmanın ona sataşanlara nazlanması və müsbət cavabdır (birinin əyilib qızılgülü yerdən götürərək, ona təqdim etməsi üçündür!). Bu, İstanbulun möhtəşəm bir bədii lövhəsidir.

Burada Türkiyənin dövlət himni olan məşhur "İstiqlal marşı"nın bir misrasının dilimizə səhv tərcüməsini də qeyd etmək istərdik:

*Ulusun, korkma, nasıl böyle
bir iman boğar
Medeniyet dediğin tek dişi
kalmış canavar.*

Birinci misradakı ulu sözü dilimizdəki "ulu, böyük, uca" mənasında qəbul edilərək "Ulusun, qorxma, necə böylə bir imanı boğar..." şəklində başa düşülür. Halbuki, bu misralarda Qərb mədəniyyəti ilə Şərq mədəniyyəti müqayisə edilir, Qərb sivilizasiyası tək dişi qalmış yırtıcıya, vəhşi heyvana oxşadılır. Şair, türk millətini yırtıcı heyvanın ulamasından qorxmamağa çağırır və buradakı ulusun kəlməsində vurğu ikinci yox, üçüncü hecanın üzərinə düşür. Ulamaq feilinin əmr şəklində III şəxs təkidir (Ulasın!), dilimizdəki ulu kəlməsi ilə aldadıcı oxşardan başqa bir şey deyil, yəni yalançı ekvivalentdir.

Bir misal da Kiçik İskəndərin qanadlı sözlərindən birinin tərcüməsində rastlaşdığımız yalançı ekvivalentdən gətirmək istərdik. Orijinalı belədir:

*Karpuz seçerken gösterdiğim
özenin yarısını sevgili seçerken
de gösterseydik, bu kadar kelek
aşklar yaşamazdık.*

Tərcümədə oxuyuruq:

*Qarpız seçəndə göstərdiyiniz
diqqəti (əslində, diqqətin yarısını – Ə.R.) sevgili seçəndə
də göstərsəydiniz, bu qədər kelek
kələk (əslində kələk eşq – Ə.R.)
yaşamazdınız.*

Tərcüməçi deyimdəki söz oyununa diqqət etməyib. Türkcədə bir neçə mənəsi olan kələk kəlməsinin dilimizdə olmayan kal, yetişməmiş, xam çalaları da var və aforizmdə də məhz bu mənada – eşq kəlməsinin təyini kimi (kelek aşk) işlədilir. Müəllif vurğulayır ki, diqqətli seçmədikdə kal qarpız ala biləcəyimiz kimi, eşq-məhəbbət məsələlərində də xam davransaq, əsl sevginin nə olduğunu dadmamış qalarlıq, saxta sevgiyə qarşılaşa bilərik.

Sıx-sıx rastlaşdığımız yalançı ekvivalentlərdən biri də "kişi" kəlməsidir. Məsələn, Yəhya Kamalın "Düşüncə" adlı şeirinin bərcəstə misraları olan son beyti belədir:

*Ölmək değıldir ömrümüzün
en feci işi,*

*Müşkül budur ki ölmeden
evvel ölür kişi.*

Azərbaycan dilində:

*Ölüm deyildir ömrümüzün
ən faci işi;*

*Müşkül budur ki, ölmədən
öncə ölür kişi(?)*

Türkcədə "kişi" sözü adam, insan deməkdir. Qafiyə cütlüyünün pozulmaması üçün şair-tərcüməçi onu orijinaldakı kimi – "kişi" saxlayıb. Belə çıxır ki, qadının ölümü onun ömrünün ən faci işi deyil və bu, ancaq kişilərə məxsus faciədir. Üstəlik, orijinaldakı evvel sözünü öncə şəklində vermək də məntiqli görünür.

Orxan Vəlinin aşağıdakı rübaininin üçüncü misrasının tərcüməsində də mütərcim eyni yalançı ekvivalentin tələsindən qurtula bilməyib:

*Ömrün o büyük sırrını gör
bir bak da*

*Bir tek kökü kalmış ağacın
toprakta*

*Dünya ne kadar tatlı ki
binlerce kişi*

*Kolsuz ve bacaksız yaşayıp
durmakta.*

Tərcüməsi:

*Ömrün o böyük sırrını gör
bir bax da*

*Bir tek kökü qalmış ağacın
torpaqda*

*Dünya nə qədər dadlı ki
minlərcə kişi (?)*

*Əlsiz və ayaqsız yaşayıb
durmaqda*

Rübainin orijinalındakı "kişi" kəlməsi, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, türkcədə adam, insan, şəxs deməkdir (dilimizdəki "kişi"yə türklər erkek deyirlər) və onu "kişi" sözü ilə tərcümə etmək olmaz. Misradakı və bütövlükdə rübaidəki fəlsəfi yük sadəcə kişilərə yox, bütün insanlara aiddir.

Eyni xətəyə Ziya Paşanın aforizmə çevrilmiş və dilimizdə tez-tez müraciət edilən məşhur

*"Aynesi iştir kişinin
lafa bakılmaz*

*Şahsın görünür rütbe-i
aklı eserinde"*

misralarının tərcüməsində də rast gəlirik:

*Aynəsi işdir kişinin,
lafa baxılmaz,*

*Şəxsin görünür rütbeyi-
aqlı əsərində.*

Burada da nəzərdə tutulan sadəcə kişi deyil, ümumilikdə insandır. Tərcümədə kişi sözü yerinə düzgün olardı ki, insan, yaxud adam kəlmələrindən biri işlədilsin.

(Davamı gələn sayımızda)

Əsgər RƏSULOV,
Filologiya elmləri doktoru,
professor

Tərcümədə yalançı ekvivalentlik

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətlər göstərmiş Əhməd Ağaoğlunun (1869-1939) türkçülük hərəkatında, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımladığı bir sıra görkəmli şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin ad çəkmədən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər özlərinin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Atamın bu sözləri qarşısında dərhal yumşalır, "Ey Əhməd bəy, mənim belimdə hörgüclərim var" - deyirdi. Bu sözlərlə hələ çox kiçik yaşda olan uşaqlarına işarə edir, onları rahat boya-başa çətdirmək üçün maddi və mənəvi fədakarlıqlara məcbur qaldığını anladır.

Artıq çoluq-çocuq sahibi olmağı düşünməyi, əslində həтта buna ehtiyac duyulmadığı yaşda ailə qurması bu tanınmış siyasətçi və fikir adamı ilə atamın hələ Trab-lüsqərb sürgünündən üzü bəri davam edən böyük dostluğunun son sürprizinə çevrilmişdi.

Bir qızı, bir oğlu vardı. Övlad məhəbbətinin həqiqi iztirab halında, romanlara mövzu olacaq dərəcədə yaşanmasına bu ailədən daha həzin misal ola bilərdimi? Atası ilə anası doğulduqları andan uşaqlarının üstündə əsir-dilər. Zəngin kitabxanalarında tibb ədəbiyyatından ibarət böyük bir guşə yaranmışdı. Uşaqların üzü azacıq saraldımı, dalbadal iki dəfə asqırdılarımı, yaxud hərərətləri bir qədər artdımı, dərhal kitabların üstünə cumur, bəzən ən təhlükəli də daxil olmaqla müxtəlif xəstəliklərin müalicə üsulları araşdırılır, bir neçə doktor gəlib uzun müayinələr aparana və balacaların sağlamlıqlarına qəti təminat verənə qədər evi matəm havası bürüyürdü. Bir çoxlarına şux, zarafatlı, hər kəsə istehza etməkdən xoşlanan insan təsiri bağışlayan professorun öz uşaqlarına az qala xəstəliyə vərəcə dərəcədə bağlandığını görən onun istehzalı halının incə qəlbi qırılmaqdan qorumaq üçün əl atılan müdafiə üsulundan başqa bir şey olmadığını anlayırdılar. Bu hal müxtəlif səbəblərə görə beynindən heç cür çıxara bilməyi başqalarına xor görünməmək qorxusu altında əl atılan vasitə kimi də qəbul edilə bilərdi. Məhz buna görədir ki, onunla məhrəmanə münasibətdə olanların heç biri başqalarına kəskin, həтта qorxunc görünən istehzalı zəkadan kiçicik bir şikayət belə etməmişdi.

Atamın dostları

Onun digər halları da vardı. Məsələn, yenə eyni əsir türk ellərindən hür Türkiyəyə pənah gətirənlərin bəzilərinə, xüsusilə də bir nəfərinə qarşı izahı anlaşılmayan, böyük, həтта haqsız düşmənçiliyini açıq şəkildə göstərməkdən əsla çəkinməzdi.

Ankara Universiteti hüquq fakültəsinin siyasi tarix professorunun zəif cəhətlərindən biri də xoşagəlməyən hadisələr qarşısında dərhal ümidsizliyə qapılması, pərişanlığa yol açan iradəsizliyə təslim olması idi. Bu, bütün həyatı boyu içərisində çabaladığı təzadların ən ağırı oldu. Həmin xasiyyəti onu müəyyən fikir və hərəkət istiqaməti tutmaqdan uzaqlaşdırır, biri-birinə zidd qərarlara, təşəbbüslərə vadar edirdi.

Ölümündən sonra bilmirəm, ya Türk Tarix Qurumuna, ya da Milli Maarif nazirliyinə vəsiyyət edilmiş kitablarını seçmək, safçürük etmək dostlarımdan birinə tapşırılmışdı. Bir gün o, professorun kitabxanasına birlikdə baxmağımızı təklif etdi. Çox yaxşı bələd olduğum bu kitabxanaya ayaq basdığım zaman professorun üstü kağızlar, kitablar, rəsmlərlə dolu masanın arxasında yenə də gözlərində istehzalı qığılcımlar oynaşan bir şəkildə bizə baxdığını sandım. Dostum kitabları qarışdırmağa başladı. Arada qəribə bir məktub tapdığını söyləyib saralmış kağız parçasını mənə uzatdı. Orada oxuduqlarıma inanmaq mümkün idimi?

Hamı razılaşar ki, Birinci Dünya Hərbinin nəticələri türk milləti üçün son dərəcə ağır olmuşdur. Lakin hər kəsin sərbəst şəkildə gəlib çıxacağı bir nəticə professoru niyə bu dərəcədə bədbinləşdirmiş, yazıda əks olunan düşüncələr qəlbinə və beyninə necə yol tapmışdı? Ölimdəki məktub heç vaxt tarixin malı olmamalı idi. Dostumun üzünə baxdım.

"Mənə qulaq as! - dedim. - Məktub dərin bir ruhi sarsıntı halında yazılıb. O, sənin də müəllimin sayılır. Bu məktubun qələmə alındığı gün müəllimimizin çəkdiyi iztirabları başa düşməliyik. İndi mənim görəyim iş, təbi ki, həmin iztiraba layiqdir".

Dostum başını aşağı dikərək qərarını gözləyirdi. Kağızı tikə-tikə eləyib yandırdım.

O, "Arvadımdan sonra yaxın dostlarımda məni atıb gedirlər. İndi bu həyatda təkbəşinə nə iş görəcəyəm?" - demişdi: Onun atamı iztirablı düşüncələrə sövq edən ölümü belə olmuşdu:

Bir axşamüstü yanında uşaqları, əlləri onlar üçün aldığı hədiyyələrlə dolub-daşmış halda Heydərpaşa stansiyasından tərpnəməkdə olan qatara tələsirdi. Birdən dayandı, əllərini boğazına apararaq yerə yuvarlandı. İki balaca uşaq heyrət və qorxu içərisində atalarının üstünə atıldılar. Bəyaz saqqalı xəfif-xəfif titrəyirdi. Uşaqlar həтта onların ən kiçik başağrıları zamanı qorxu ilə üzərilərinə əyilən bu sifətdə eyni titrəmələri dəfələrlə görmüşdülər. Lakin atalarının sifəti indi ilk dəfə sıxıntısız, sakit, qəm içində idi...

Üç insan

Üçü də özgə millətlərin, özgə dinlərin əsarətində olan yurdlarından köç edib Osmanlı imperatorluğunda, Xəlifənin yanında, bir tərəfdən böyük İslam birliyi, o biri yandan Turan idealının gerçəkləşməsi uğrunda çalışmaq amalı ilə İstanbula gəlmişdilər. Əbdülhəmid iqtidarının qaranlıq, sükunət və durğunluqla səciyyələnen son illərindən Məşrutiyənin həyəcan, həvəs, həmlə dolu dövrünə keçilər-keçilməz, birinə Rusiya əleyhinə və İslam lehinə təbliğat işlərini qurmaq vəzifəsi verildi. Bu işi bütün Şərqi məmləkətlərini at belində gəzib doluşaraq yerinə yetirəcəkdi.

Amma "Səyyahi-Şəhir" Türkiyədə və evində qaldığı vaxtlar çiyində cübbəsi, başında rəngbərəng naxışlı tatar araqını, süfrənin başında oturub durmadan çay içib iri-iri tikələrlə ot yeyərək uşaqlarına, təsiri yeni səyahətin sonuna qədər davam etməli olan nəsihətlər verir, üzərlərinə biri-birindən qorxunc hədə və təhdidlər yağdırırdı. Bəzən var səsi ilə bağıraraq, bəzən astadan, xahiş yolu ilə yaratdığı qorxu xofu növbəti səyahətdən qayıtmasına bir neçə gün qalana qədər davam edirdi. Evlərinin içində qopan qiyamətin ilk gurultuları divarları aşıb qonşuların qapalı pəncərələrindən içəri dolmağa başladığı əsnada, atamın dostu qapısının zəngini çalırdı.

Atamla çox vaxt səhərlər, çay süfrəsi ətrafında görüşürdülər. Belə vaxtlarda otağın bir tərəfinə çəkilib üzünə bir az qorxu, bir az da heyretlə baxardım. Qalın, gur səsi təsəvvürümdə göy gurultusuna bənzəyirdi. Kirli, sarı, seyrək dişlərinin ağzının yan tərəflərində olanları, o birilərdən daha böyük, daha sivri idi. Onlara tamaşa etdikcə, anamın, xalalarının danışdıqları nağıllardakı divlər gözlərim önündə canlanırdı.

Həyatdakı ilk dostlarımda atamın bu dostunun kiçik qızı ilə oğlu olmuşdu. O qız həm də həyatımın ilk sevgisi idi. Altı-yeddi yaşın sevgisi! Sandalyaları yan-yanaya qoyub üstünə bir səccadə, yaxud kilim sərir, altına iki yastıq qoyur və bu kiçicik evimizin içində biri-birimizə sarılaraq, biri-birimizi öpərək evcik-evcik oyunu oynayırdıq.

Rus inqilabı¹ baş verincə, atamın dostu bitib-tükənmək bilməyən səyahətlərinin sonuncusunu doğulduğu məmləkətə etmək barəsində əmr aldı. Çar rejimi süquta uğramışdı. Orta Asiyada qurulan yeni dövlətlərdən biri də onun dünyaya göz açdığı, böyüyüb boya-başa çatdığı ərazilərdə idi. Bəlkə bir də heç zaman İstanbula dönməyə bilərdi. Yeni türk dövlətində illər boyu fikirlərində, xəyallarında canlandırdığı bir işin başına keçə bilərdi. Bu ümidlərlə gənc xanımı ilə kiçik uşaqlarını da özü ilə götürdü. Amma, heyhat! Doğulduğu yurda səyahət "Səyyahi-Şəhir" in acı hadisələrlə dolu son macərəsinin başlanğıcı oldu. Rusiyada qələbə çalan inqilab yeni müstəqil dövlətləri yer üzündən silib atdı. Atamın dostu bu dəfə ailəsini gah pay-piyada, gah at belində, gah araba ilə Çindən keçirib Yaponiyaya aparmağa məcbur oldu. Bu arada sandalyalardan qurduğu evciyimizdəki ilk sevgim də yatalaq xəstəliyindən öldü. Onlar İstanbuldan gedəndən bir neçə ay sonra Fatihdə başlayan böyük yanğın evlərimizin külləri altında uşaqlıq məhəbbətimizi də həmişəlik dəfn etdi. İndi ondan mənə qalan xatirə üzümün oxşayan bir nəfəsin dadlı istiliyi ilə, pırtlaşq saqlarından bu nəfəslə bərabər burnuma dolan qəribə rayihədir.

Üçüncüsü, Şərqi və Qərbi dillərinə dərin bələdliyi, dünya dinlərinin fəlsəfəsi üzərində araşdırmaları ilə tanınmışdı. Fəaliyyət meydanı İstanbul Darülfünunun kafedralarından biri olacaqdı.

Uşaqlıq xatirələrim arasında atamın bu üç dostuna aid olanlar yadımda qalanların yalnız ən köhnələri deyil, həm də ən davamlılarıdır. "Səyyahi-Şəhir" ilə evlərimiz İstanbulun eyni məhəlləsində - Molla Guranidə yan-yanaya idi. Bir evin bağçasından o birinə keçmək üçün arada kiçik qapı da vardı.

Atamın bu dostunun yaşlısını məmləkətində qoyub gəldiyi, cavanını özü ilə İstanbula gətirdiyi iki xanımı, hər ikisindən aralarındakı yaş fərqi çox böyük olan oğul-qızları vardı. Düşünürəm ki, uzun, ağır sümüklü vücudunun, iri qafasının, enli, qarayanız, çopur üzünün, başındakı nəhəng çalmanın və bəyaz, seyrək saqqalının yaratdığı qorxunc görünüşü olmasaydı, uşaqları, bir az da ikinci analarının təsiri ilə bir-birlərinin qanını içərdilər.

¹ Rusiyada çarizmin devrilməsi ilə nəticələnən 1917-ci il Fevral inqilabı nəzərdə tutulur.

(Davamı gələn sayımızda)
Tərcümə edən:
Vilayət QULİYEV, professor

1915

-1917-illərdə – Rusiya imperiyasının tərkibində olan Azərbaycan məmləkəti cürbəcür əndişələr içində idi. Birinci dünya müharibəsi hələ də davam edir, cəmiyyətin içində qarşı-sialınmaz inqilab havası yetişirdi. Çökməkdə olan imperiyanın gələcək taleyinin cizgiləri getdikcə daha qabarıq görünürdü. Ölkənin aydınları azadlıq, millətçilik və türkçülük mübarizələrinə qatılmışdılar.

Belə bir vaxtda ilk bədii filminin çəkilişini gerçəkləşdirən «Filma» aksioner cəmiyyəti yerli tamaşaçıların qəlbinə yol tapmaq üçün «Qafqaz həyatından bəhs edən» mövzu seçməyi qərarlaşdırdı. Bu mövzu yazıçı İbrahimbəy Musabəyovun oxucular arasında geniş yayılmış və rəğbətə qarşılanmış «Neft və milyonlar səltənətində» romanı idi.

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı İbrahim bəy Mehdi bəy oğlu Musabəyov (1880-1942) 1902-ci ildə Qori seminariyasını bitirmişdi. Şəki şəhərinin üçüncü rus-tatar məktəbində, 1911-ci ildən isə Bakıda birinci rus-tatar məktəbində müəllimlik etməklə yanaşı, «Tərəqqi», və «Günəş» qəzetlərində məqalələrin, «Məktəb» jurnalında isə hekayələrini, tərcümələrini çap etdirirdi. Onun «Xoşbəxtlər» (1913), «Cəhalət fədailəri» (1924), «Gözəllərin vəfası» (1915), «Neft və milyonlar səltənətində» (1915), eləcə də «Rzanın qutusu», «Çay», «Üç arvad» əsərləri, V.Q.Korolenko və P.N.Polevoydan tərcümələri rəğbətə qarşılanmış, «Üç hekayə» kitabı (1915) nəşr olunmuşdu. Qeyd edək ki, 1918-ci ildə Rəştdə müəllimlik dövründə həbs olunmuş İ.Musabəyov azad ediləndən sonra Trabzonda məlumat bürosunun tərcüməçisi, sonralar isə Kırmda bir sıra məsul vəzifələrdə işləyib. Sürgünə göndərilən İ.Musabəyov Qazaxıstanın Karaqanda şəhərində vəfat edib.

Həmin vaxtlarda dövrü mətbuatda çap olunmuş gözəl hekayələri ilə şöhrət qazanmış İbrahimbəy Musabəyovun bu əsərinin ilk ciddi ekranlaşdırma üçün seçilməsi heç də təsadüfi deyildi. Yazıçı əsərdə neft Bakısında yaşayan insanların məişət və mənəviyyatının tutumlu mənzərəsini yaratmış, əxlaqi süqutun, şəhvətin, acgözlüyün, qəddarlığın və yoxsulluğun xarakterik cizgilərini ustalıqla təsvir etmişdi. Romanda baş verən hadisələri və həddən artıq tanış qəhrəmanları ekranda görmək filmin istehsalçıları yalnız kommersiya sarıdan maraqlandırsa da, bu, tamaşaçılar üçün fəvqəladə və heyranamiz bir hadisəydi.

Həcmcə böyük olmayan «Neft və milyonlar səltənətində» romanı, baş qəhrəmanı Cəlilin şəxsində taleyin bütün dönəmlərini - yoxsulluğu, zənginliyi, mənəvi süqutu yaşamış insanın faciəsi fonunda neft Bakısının sosial mənzərəsini təsvir edir. Cəlil yoxsul olduğu illərdə daha xoşbəxtdir: öz halal zəhməti ilə dolanır, kasıb ailənin övladını, ona himayəçilik etmiş adamın qızını sevir, amma torpağından neft fontan vurandan, varlanandan sonra şöhrət və şəhvət gözünü örtür, bütün mənəvi hüduqları tapdalar. Tale isə axırda aldadılmış, alçaldılmış, müflis olmuş Cəlili həmin ailənin ayağına gətirir.

Romanın üslubu yığcamdır, baş qəhrəmanın tarixcəsini, onun zənginləşməsi və müflisləşməsi prosesini oxucuya lakonik çatdırmağa imkan verir. Cəlilin mənəvi süqutu müflisləşməsi üçün başlıca rol oynayır. Həmin dövr üçün romanın maarifçi və nəsihətverici təhkiyədə yazılması da əsərin uğurunu şərtləndirmişdi. Başlıcası isə, İ.Musabəyovun romanı zamanla, sosial və mənəvi vəziyyətlə səsleşirdi.

Filmin çəkilişinə 1915-ci ilin axırlarında başlanması haqqında dövrü mətbuatda yetərincə faktlar var. Məsələn, «Açıq söz» qəzetinin 17 yanvar 1916-cı il tarixli (№189) sayında filmin nümayiş-i ilə bağlı məlumat verilib. Fikrimizcə, bu nümayiş çəkilişi başa çatmış birinci seriyaya tamaşaçıların münasibətini yoxlamaq məqsədilə gerçəkləşdirilmiş sınaq nümayişi olub.

XIX və XX yüzilliklərin qovşağında Azərbaycan həyatının və məişətinin dolğun mənzərəsini yaradan romanın motivləri üzrə yazılmış ssenarinin 1916-cı ilin əvvəllərində «Filma» aksioner cəmiyyəti tərəfindən ayrıca kitabçaq şəklində buraxılmış nəşrinin üz qabığında yazıçı İbrahim bəy Musabəyovun, ssenariçi A.D.Panov-Potyomkinanın və quruluşçu-rejissor B.Svetlovun, titul vərəqində isə əsas və ikinci dərəcəli rolların ifaçılarının adları yazılmışdı. Azərbaycan türkcəsində buraxılmış bu nəşrin üslubu və dilinin xüsusiyyətləri yazıçının digər əsərlərini xatırladır. Bütün bunlara əsasən cəsarətlə demək olar ki, ssenarinin mətni bilavasitə İ.Musabəyovun yaxından iştirakı ilə yazılmış, amma hansı səbəblər üzündənsə yazıçı, ssenariçilərdən biri kimi təqdim olunmamışdır. Bu ehtimalımızı bir fakt da təsdiq edir. İ.Musabəyov 30-cu illərdə Kırmda məsul vəzifədə işləyəndə iki ssenari yazıb Yalta kinostudiyasına təqdim etmiş, lakin naməlum səbəblər üzündən həmin ssenarilər çəkilməmişdir.

Yalta kinostudiyasının 1936-cı il arxivi saxlanılmadığından, həmin kinossenariləri tapmaq tədqiqatçılara müəssər olmasada, yazıçının artıq bu sahədə səriştəli olduğunu sübut edir.

İki seriyadan, 9 hissədən ibarət, o dövr üçün çox böyük layihə sayılan filmin tamaşaçı marağını təmin etmək üçün rejissor B.Svetlov «Filma» rəhbərliyinin razılığı ilə «müsəlman artistlərini» də dəvət etməyi qərara almışdı. Əsərin əsas obrazı olan Lütfəli bəyi ekranda canlandırmaq dövrün məşhur səhnə ustalarından biri, ilk peşəkar aktyorumuz Hüseyn Ərəblinskiyə qismət olmuşdu. Epizodik rollarda adlı-sanlı tarzən Qurban Pirimov (tarçı), şöhrətli xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu (müğənni) və Mirmahmud Kazımovski (epizodik), Məmməd Əlili (mollaxana şagirdi), Mədətov (raqqas) çəkilməmişdilər.

Qurban Pirimov (1880-1965) Azərbaycan tarının yaradıcısı Sadıqcanın yetirməsidir, C.Qaryağdıoğlu və S.Oqanezaşvili ilə Qafqaz üçlüyünün tərkibində çıxış edib. Ü.Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun» operasının ilk tamaşasının iştirakçısıdır. Sonralar Xan Şuşinskinin müşaiyəçisi olmuşdu.

Cabbar Qaryağdıoğlu (1861-1944) isə Azərbaycan xanəndəlik sənətinin korifeylərindən biri olub. Şuşada doğulan C.Qaryağdıoğlu ömrünün 60 ilini 500 Azərbaycan xalq mahnısının bərpasına həsr edib.

Məmməd Əlili (1906-1993) teatrda suflyorluq etməklə yaradıcılığa başlayıb. Sonralar truppa müdiri, rejissor asistenti, rejissor olub. «Almaz», «Mavi dəniz qoynunda», «Kəndlilər», «Yeni horizont», «Bəxtiyar», «Bir məhəlləli iki oğlan», «Ögey ana», «Yenilməz batalyon», «Dağlarda döyüş», «Dəli Kür», «Nəsimi», «Babək» və s. bədii, «Xəzər neftçiləri haqqında dastan», «Dəniz fəthləri» sənədli filmlərində rejissor assistenti və ikinci rejissor olub.

Mirmahmud Kazımovski (1882-1940) 1897-ci ildən səhnəyə qədəm qoyub. 1906-cı ildən Bakı müsəlman teatrının ilk üzvlərindən biri olub və əsasən qadın rollarını ifa edib. Həm də birpərdəli pyeslərin, vodevillər, musiqili komediyalar müəllifidir. H.B.Zərdabi ilə çiyin-çiyinə müəllimlik edib. Sonralar «Bismillah» filmində çəkilib.

Azərbaycan səhnəsinin ilk peşəkar aktyoru H.Ərəblinski (Xələfov Hüseyn Hüseynbəy oğlu, 1881-1919) mollaxanada, görkəmli maarifçi H.Mahmudbəyovun məktəbində, sonra isə Bakı realını və texniki məktəblərində oxuyub. C.Zeynalovun təkidi ilə səhnəyə gəlib, 1904-cü ildə aktyor truppası yaradıb teatr səhnəsində və xeyriyyə gecələrində çıxış edib. 1906-1913-cü illərdə «Nicat» və «Səfa» cəmiyyətlərinin tərkibində teatr truppasına rəhbərlik etmiş H.Ərəblinski «Qaçaq», «Otello», «Nadir şah», «Ağa Məhəmməd şah Qacar» və s. tamaşalara quruluş verib, özü də baş rolların ifaçısı olub. 1918-ci ildən Hacıbəyov qardaşları teatr truppasının aktyoru və baş rejissoru olan H.Ərəblinski 1919-cu il martın 17-də faciəli surətdə qətlə yetirilib.

Qalan obrazları isə yenə də A.Polonskinin və P.Amiraqonun başçılıq etdikləri rus teatr truppalarının aktyorları K.M.Piontkovskaya (Şəfiqə), A.Lazarova (atçıpan qadın Olqa), (Cəlilin atası), Y.V.İvanovski (Şəfiqənin atası), Y.P.Muranski (Qurban), V.A.Byazemski (dükançı Həsən), N.A.Dobrinin (həkim) yaratmışdılar. Əlbəttə, filmin əsas obrazları arasında «müsəlman aktyorlarına» cəmi bir yer ayrılması obyektiv və subyektiv səbəblərlə bağlı idi. Əvvəla, qeyd etdiyimiz kimi, əsasən əcnəbi sənayeçilər tərəfindən maliyyələşdirilən və «Pirone qardaşları» şirkətinə tabe olan «Filma» aksioner cəmiyyəti milli kinematoqrafların yaranmasında və formalaşmasında maraqlı deyildi. İkincisi, rejissora və çəkiliş qrupuna «müsəlman aktyorları» ilə təmasda olmaq yetərincə çətinlik törədirdi: aradakı dünyagörüş, təfəkkür və dil maneələrini keçmək o qədər də asan məsələ deyildi, bütün bu maneələri aradan qaldırmaq xeyli vaxt tələb edirdi, kommersiya məqsədilə gerçəkləşdirilən filmin çəkilişi isə qısa vaxt ərzində başa çatmalı idi.

Bakı ətrafında yaşayan, qulluqçuluq etməklə ailəsini güclə dolandıran dul qadın, oğlu Cəlili tacir Həsənin yanında işə düzəldir. Anasının vəfatından sonra evlərinə qayıdan Cəlil var-dövlət sahibi olan qonşusu Lütfəli bəyin məsləhətilə öz həyatında şərqliki quyu qazdırır. Neft fontanı nəticəsində varlanıb mal-mülk sahibi olan Cəlil qeyd etdiyimiz uşaqlıq dostu – bir az əvvəl dünyasını dəyişmiş kasıb qocanın qızı Şəfiqə ilə evlənir. Şəfiqəyə gözü düşən Lütfəli bəy onu cürbəcür yollarla ələ almağa çalışır, buna nail ola bilməyəndə isə Cəlili məhv etməyi qərara alır. Onun təhriki ilə sərxoşluğa, qumara, qadınlara meyil salan, Lütfəli bəy ilə əlaqədə olan atçıpan qadın Olqaya uyub səyahətə çıxan Cəlil tamam müflis olur. Cəlilin evini əlindən alıb Şəfiqəni qovan Lütfəli bəy bununla da rahatlıq tapmır. Bakıya qayıdıb mülkünün əlindən çıxdığını, arvadının yad evə sığındığını görən Cəlilin ürəyi bu dərdlərə tab gətirmir. Bundan xəbər tutan Lütfəli bəy Şəfiqəyə onunla evlənməyi təkid edir. Şəfiqə isə çəkdiyi əzablarıdan qurtulmaq üçün Lütfəli bəyi öldürür.

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

100 yaşlı
“Neft və milyonlar səltənətində”
(Birinci yazı)

XVIII əsrin birinci yarısı – Səfəvilər sülaləsinin son dövrü və Nadir Şah Əfşar imperiyasının mövcud olduğu qısa müddət Azərbaycan tarixinin ən gərgin və maraqlı dövrlərindən biridir. Bu da təsadüfi deyil ki, həmin dövrdə yazılı və şifahi ədəbiyyat, xəttatlıq, miniatür sənəti inkişaf edib, baş verən hadisələri əks etdirən salnamələr qələmə alınıb. Nadir Şahın münsisi Mirzə Mehdi xan Astrabadi məhz həmin dövrün ən etibarlı salnaməçisi sayılır. Onun mətbuatda tam şəkildə ilk dəfə işıq üzünə gələcək tarixi sənədlər toplusundan ibarət “İnşa” əsərini qəzetimizin oxucularına təqdim edirik.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Nadir şahın Üçüncü Şah Abbasın səltənəti haqqında Təbriz naibinə yazdığı rəqəm

Böyük qayğılarla və sonsuz sayğılarla ulu izzət xatirinə təyin olunmuş səltənətin Təbriz naibi bilsin ki, səltənət və hökmranlıq işinə müvəkkil olmaq və vəzifədən kənarlaşdırılmaq “istədiyim kimsəyə mülk verərsən və istədiyim kimsədən mülkü alarsan”¹ ayəsinin hökmünə həyata keçirilir və uca padşahlıq işlərində dəyişikliklərin baş verməsi “istədiyim kimsəni ucaldar, istədiyim kimsəni alçaldarsan”² ifadəsi ilə yenilməz şahənşahın hikmətli düşüncəsinə bağlıdır. Bu səadət-nişan anlarda “və bu günləri insanlar arasında dövr edirik”³ yazısına müvafiq olaraq uzaqgörən məmurların məsləhətilə səltənət və hökmranlıq taxtı və cahandarlıq övrəngi “və ona uşaqlıqda bilik bağışladıq”⁴ əsərinin nümunəsi və “onu ulu yerə qaldırdıq”⁵ ayəsinin təzahürü olan o xoşbəxt, qələbəçalan, hörmətli və müqəddəs əlahəzrət zatına təqdim olunmuş və onun əzəl çağdan dünyaya ağalığ etmək lütfünə və məmləkəti idarə etməyə, yəni mülk ilə millətin intizamına bais və ölkə, din və dövlət işlərində Üçüncü Şah Abbasa varis (“Allah onun ömrünü [bəd] hadisələrdən qorusun!”) olması təqdir edilmişdir. Seçilmiş başçılar və mötəbər, adlı-sanlı xadimlər şəhriyarlıq gözünün nuru və cahandarlıq alının qürrəsi ilə zinətləndirilmiş, o günəşəbənzər alicahın fəxri xələtləri qələbənişan ordunun sərkərdələrinə şəfqət və mübarək sikkə ilə göndərilmişdir. Lazımdır ki, humayun hökm və xürşid ünvanının xələtləri adət ilə qəbul olunsun, fəxri xələtlər etibar çiyininin və şərəfli nişan iftixar dəbilqəsinin bəzəyi edilsin, qayda-qanunlara müvafiq olaraq bayram məclisləri düzəldilsin, sərkərdələrin xələtləri onlara təslim olunsun və bu ətalərin əvəzinə Yaradanın adına şükr səcdələri qılınsın, Təbriz zərxbanasında üstündə adıçəkilən qızıl və gümüş sikkə kəsilsin, şadlıq nağaraları uca avazla səslənsin, hamıya və hər kəsə sevinc müjdəsini çatdırmaq üçün Azərbaycanın ətraf məmləkətlərinə ali hökm göndərilsin.

Bəndənin azad edilməsi haqqında yazılmış sənəd

Madam ki, Bəndəpərvər Hakimin lütf ilə mərhəməti və Həzrət Xeyrülbəşərin (əleyhis-sələvatüllahil-maliki-əkbər) ailəsinə bağlılığın bərkəti ilə sultanlığın bünövrəsinin bu astanasında bəndəlik, hökmdarlıq rütbəsidir və bu dünyanın kiçiyi də, böyüyü də “heç nəyə gücü çatmayan bir qul”⁶dur,

xətarlarımızın kəffarəsi yerinə şərafətli və hörmətli cənabın filan adlı qulamını azad edərək azad yaşayanlar zümrəsinə qatmaq yolunda öz xosrovana mərhəmətimizi göstərib onun nəfəsinin cilovunu açdıq ki, indən belə, uca astananın bəndələri və göyədək yüksəlmiş dərğahın qulamları onu hürriyyətə qovuşmuş birisi olduğunu tanıyıb buna xilaf çıxmasınlar.

O ki, uzun müddət xidmət etdiyinə əsaslanıb iddiasını irəli sürür, onun bu xidməti “odun daşıyan”¹¹ eşşəyin hökmündədir ki, məsrəfi su ilə odun aparıb-gətirməkdir. Əgər bu yükün daşıyıcısı bizim formamızda yerinə yetirərsə, çay onun axuruna axacaq, əks halda isə onun boynu qılıncın imtahanından keçməli olacaqdır. Həmin vaxt özbaşınalıqla məşğul ola-ola,

və qüvvətilləh nə qədər ki bu dövlətin təndiri yanarsa, bu şah yolunda zəhmət çəkənlərin çörəyi bişsin və mülklər ilə bağ-bos-tanlar almağa ehtiyac qalmasın.

Şah İsmayılın¹³ küfranməab¹⁴ və rizvanməkan¹⁵ hökmdar Məhəmməd Həsən xana¹⁶ yazdığı məktub

Fəth qapısının açarı, ruh sarayının çirağı, zəfər bayrağının bəzəyi və dövlət gülüstanının baharı, yəni o alicahla¹⁷ Kərim xan Zənd¹⁸ arasında Gülnabadda¹⁹ baş vermiş müharibədən söyləyən o ərizə gəlib çatmış və yuxarıda adıçəkilənin Malikülmülkün köməyi ilə yenilməsi, onun ordusundan ərəb, fars və Bənadir²⁰ sərkərdələri başda olmaqla on-on iki min nəfərin öldürülməsi və ya əsir alınması, onun hər bəy meydanında dəfələrlə darmadağın edilməsi, hər cür döyüş sursatının, avadlığın və topxananın ələ keçirilməsi, İraqın bütün məmləkətləri ilə birlikdə darüssəltənə İsfahanın da tutulması xəbəri oxumaq üçün qəbul olunmuşdur. Bu qələbələrlə dolu zamanda, ürəksevindirən anda və şadlıq bağışlayan saatda Novruz sübhünün şəhi günəşəbənzərin nəzərinə yetişdi. Bayram qapıları bu qeyb lətifəsinin intizarında olanların üzünə açıldı və könül aynasındakı kədər pası silindi. Bu hal üçün çox münasib bir qitə bədahətən müqəddəs xatirəmizə gəldi:

*İsfahanın fəthi xəbəri gəldi,
Cansız bədənələrə can gəldi.
Qəm yaxın idi, fərəh uzaq.
Bir anda bu getdi və o gəldi.*

¹ Ali-İmran. 26

² Ali-İmran. 26

³ Ali-İmran. 140

⁴ Məryəm. 12

⁵ Məryəm. 57

⁶ Nəhl. 75

⁷ Malikürriqab – Bəndələr Sahibi, Allah.

⁸ Yəni “Siz”

⁹ Tərh – layihə, cizgi, plan.

¹⁰ Yəni, “əvsiz-əşiksiz”

¹¹ Məsəd. 4

¹² Dariüssəltənə – paytaxt.

¹³ Üçüncü Şah İsmayıl Səfəvi

¹⁴ Küfranməab – mərhəmətin sığınacağı.

¹⁵ Rizvanməkan – yeri behişt olan.

¹⁶ Məhəmməd Həsən xan Qacar (1714-1787), III Şah İsmayılın hakimiyyəti dövründə onun tərəfindən uzun müddət Kərim xan Zəndlə mübarizə aparmış sərkərdə və siyasi xadim.

¹⁷ O alicah – yəni “Siz”

¹⁸ Vəkilürrüaya (“Rəiyyətlərin vəkili”) ləqəbli Kərim xan Zənd (1705-1779). 1750-ci ildən III Şah İsmayılı Abadada yerləşən qalada dustaq saxlayıb onun adından ölkəni idarə etmişdir.

¹⁹ Gülnabad – Astrabadın yaxınlığında bir kənddir. 1757-ci ildə orada Məhəmməd Həsən xanın və Kərim xan Zəndin başçılıq etdikləri ordular arasında döyüş baş vermişdir.

²⁰ Bənadir – bəndər (liman) sözünün cəm şəkli. Fars körfəzinin sahilində yerləşən əraziyə deyilir.

(Davamı gələn sayımızda)

Mirzə Mehdi xan Astrabadi və onun “İnşa” əsəri

Herat vəziri Əmir Mehrab bəyə yazılmış rəqəm

Herat vəziri Əmir Mehrab bəy bilsin ki, o vəzəratpənahın⁸ Herat qalasında uca imarətin, qəhvəxananın, xəlvətsaranın, hərəmxananın və mülklərin tərhini⁹ çəkdiyi bugünlərdə bizim ərzimizə çatmışdır. Onun tədbiri düşmənin üçün meydanı dar etdiyi kimi, onun dəm-dəstgahının genişliyi qala əhli üçün ərsəni təng etdi. Biz humayun nəvvab ki, bu fani dünyada hər mülk və hər şəhər üzrə ixtiyar sahibiyik, həmişə evi çiyində¹⁰ və əzab-əziyyət piyaləsindən qan içdiyimiz halda, bu ailənin ən rəzil qullarından olan və o diyarın suyu ilə torpağını zəbt etmək üçün əlində heç bir sənədi olmayan o vəzəratpənah hansı haqla o yerlərin torpağına əl uzadır və xidmət etməyin qayda-qanununu unudur?

bizdən öncəkilər və ümumən bu aləmdə yaşayanlar qulamlıq halqasını canlarının qulağından asdılar və Allahın bütün bəndələri bu kandanın yolunda azadlıq boyunlarını qaldırdılar. “Kim ki bir möminə azad etsə, Allah onun bütün əzalarını cəhənnəm odundan azad edər” hədisinin məzmununa görə, kölələrin boyunduruqlarını açmaq iki dünyada günahkarların və asilərin azad edilməsinə yol açır və Allah bəndələrinin boyunlarındakı zənciri açmaq “yuxuya gedən gün” azadlığa səbəb olur. Biz də həmişə Cənab Haqqın rızasının tələbində və Malikürriqabın⁷ razılığının axtarışında olaraq köləlik dünyünü bəndələrin boyundan açmağı bir Xosrov kimi özümüzə borc bildik və bunu Həqiqi Padşahın dərğahına apararaq azadlıq yolu sandıq. Yuxarıda deyilənləri əsas tutaraq, qürbətən iləllah, işlətdiyimiz günahlarla

o, hələ bir fitnə-fəsad törətməkdən də əl çəkməmişdi. Daha nə iş görüb – alicahlar Qəndəharın başçısı və Heratın bəylərbəyi arasındakı o xoşagəlməz durum onun səyi ilə çəkilmiş borudan axan fitnə təridir və bu şəhər həmin onun iki çaxmaq daşını bir-birinə vurmaqla zahir olmuş qığılıcıdır. Biz hər halda belə qərara gəldik ki, yuxarıda adları çəkilən alicahlar darüssəltənə¹² Heratda və ona tabe olan ərazilərdə tikilmiş yeni imarətləri, hamamları və mülkləri divan üçün zəbt edib sakinlərin yaşayış yeri kimi nəzərdə tutulmuş evi isə onun ixtiyarına versinlər. Lazımdır ki, həmin kiçik və ucuz evlə və mütəvazi şəraitlə kifayətlənib yaratdığı o təmtərağı kökündən qoparsın və maddi vəziyyətin zənginliyini nümayiş etdirən o yığdığı daşınmaz əmlak ilə torpaq sahələrini bu dövlətin xidmətinə təhvil versin ki, bihəvli

Rəbiqə NAZIMQIZI

Aynur üçün

Qızım, paltarını yığ, yığış gedək,
daha buralarda bir işimiz yox.
Bizim indimiz yox, keçmişimiz yox,
bircə yolumuz var, o da gələcək.

Biz güclü deyilik, zəif, zəif,
gələr üstümüzə daşla adamlar.
Baş aç bilmərik nə istəyirlər
Bu cavan adamlar, yaşlı adamlar.

- Hara gedəcəyik? – Burdan uzağa.
- Orda məktəb varmı? – Əlbəttə ki, var.
- Bəs təzə evimiz, orda qalmayacaq?
- Bizsiz də o evdə qalan tapılar.

Daha sual vermə, cavabım yoxdur,
hər gün əsəblərim itir bu yerdə...
Darıxma, nənənə zəng eləyəsən,
dayına bir məktub yazarsan hərdən.

Bədi sözə tutdun, vaxt yoxdu, quzum,
uzun yolumuz var – üzü qüruba.
Qırmızı kərpicdən evimiz olsa,
bir də şimal qışı, balaca soba.

Niyə geyinmirsən, gözləmirəmmi?
Deyirsən qaranlıq düşübdü artıq?
Eybi yox, bu gün də qalası olduq,
Səhər paltarları yığışdırırıq.

Atılmışlar

Kişinin ətri gəlirdi
stula geydirdiyi kürkdən.
Yaxalığından öpdü,
stula çökdü.
Başını masaya söykəyib
saçlarını üzünə tökdü.
Əcəb yumşaq idi - ya üzü,
ya saçları,
ya da sürtülmüş köhnə kişi kürkü...

Nə sevgi, nə əsəb,
nə nifrət, nə qəzəb
qaldı səndən sonra.
Yığdım
ürəyimi yol çantama.
yolum bəlli deyil...
Getsən,
hara qayıdacaqsan?

Nə vaxtsa hamumuzun ürəyi
belə döyünüb
hamumuz da unutmuşuq həmin vaxtı.
amma dünən Allah üzümə baxdı
Ürəyimə divarları yumulub açılma
saydım – kirpiklərini ...

Nağıl

Mənim ömrüm nağıldı -
nə gəzirsən içində?
Yoxdur bir qəhrəmanım
sən cildə, sən biçimdə.
Sən bu dar küçələrdə
azarsan, karıxarsan.
Birdənəm, bu nağılda
özün də darıxarsan.
Axtarma almaları,
almalar əvvəl vardı.
Gecikdin, divlər gəldi,
gördü, aldı, apardı...
Sona çatır nağılım:
biri var, biri yoxdu.
Nə gəzirsən, qırxıncı
qapının sirri yoxdu.
Boylanma, baxma yola –
nə işıq var, nə də it.
Hələ ki, görün yoxdu,
Gələn yoxdu, özün get.

Kafedə

Əqrəblər on biri dişləyir,
Qanına işləyir saatın zəhər.
O ki var içibdir sərxoş fincanım,
Limon parçaları çayda çimiblər.

Gecədir, yorğunam, səhv tutma,
Cümləmdə pozuldu uzlaşma -
Cəmdə görünsə də cansız xəbəri,
Qarson, sən yenə qarışma...

Gilasın gözləri üzümdə qalıb,
Bu gün gec bağlasan kafeni...
Bilirəm, ikimiz qalmışıq, gecədi,
Soyuyur, sən də iç qəhvəni...

Beş üstə bir artıq əskinas,
Ümididir, bu da pul, al gedim...
Demişdim, nə olsun,
yalan demişdim,
Bu gün heç kəsi gözləmədim...

Evimi tanıdırsan, deyim -
daş parçasıdır,
kağız üzlüklərdir,
paltar yığımdı,
kitab qalasıdı...
Heç vaxt balıq qızartmadığım
qaz sobasıdır...
Özümlə aparıb-gətirdiyim
mehmanxana havasıdı
sənsiz...

Yaxındayam, balıqçı,
gəlirəm,
atıram özümü dənizə -
balıq olmağa...
Heç yana aparmazsan,
heç kəsə satmazsan...
Ya atarsan,
ya tutarsan...
Torunda məni görüb sevincən...
bəsimdi...

Nəm şeir

Tısbəgə yerləşli günün
üstünü xaçla örtürəm hər gecə
təqvim vərəqində...
Qələm neyləsin...

Adımı ah kimi çəkirəm köksümə
gündə neçə dəfə...
Qulaqların nə bilsin...

Selsi necə ölçsün
Pəncərənin altında
nə qədər üşüyürəm....

Qapının arasından keçirəm
İşıq sürəti necə çatsın...

Və divarların necə qurusun
dodaqlarımın, gözlərimin əlindən...
Hər yer nəm...
Hər yer sən...

“Qu” deyəndə “qurban olum”, “Qa” deyəndə “qadan alım” söyləmişdim...

Rahatlıq

Dənizin ortasında
qorxurdum öləcəyəm
dalğalar arasında.
Soyuqdan, fırtından,
boğulmaqdan qorxurdum,
Yosunların içmə
yıxılmaqdan qorxurdum,
balıqların ağzında
yox olmaqdan qorxurdum...

İndi dörd yanımdan dəniz,
dayanmışam sulara
tək-tənha, bir kimsəsiz.
Nə soyuq, nə fırtına,
nə də ki, boğulmaq var...
Suda sınır qorxular...
“Birdənəm deyilsənmiş”
deyib bu qəmli şeiri
sahilə oxuyuram...
Nə duz, nə yosun, dostum,
atrimi ala bilir,
inanarsansa deyim,
indi başdan-ayağa
rahatlıq qoxuyuram...
rahatlıq qoxuyuram...

Tozağacıları

Yalnız onlar mənə səndən
hündür göründülər,
sən olmayanda təkə onlar vardı.
Cavandılar,
yaxındılar,
amma uzaqdan baxırdılar...
Sən olmayanda onlara da
toxunmadım...
Təkə baxıb köks ötürdüm
tozağacılarına
Məni qısqanma...

Feminist şeir

Bir Tanrı tanıyır, bir də iblis-ilan
qadın ürəyinin gücünü.
Adəmə dərməmişdi almanı Həvva -
qurban eləmişdi özünü.

Kişinin hələ də yoxdu xəbəri,
başı elə o vaxtdan bəri
ayaqlarına qarışıb
çılpaq gördüyü qadının...

Balıqçı üçün nəğmə

Səni tora salıblar, balıqçı...
balıqların başqa çaylara üzüb,
başqa süfrələrdə çörək olub,
başqa allərlə yeyilib...
Mənim sözlərim bitib,
mənədek hər şey deyilib,
alqışlanıb,
daşlanıb...
Sənin torun,
mənim əllərim boş qalıb...

Səsimi çoxdan alıblar, balıqçı...
Səni tanıyırdım onda.
Bağışla
bağışladığlarımı,
yaşadıqlarımı,
yaşamadıqlarımı...

Qarını tanıyıram,
bilirəm, onunçun
çörək gətirən ayaqsan,
hər gün gələn,
bir qismət yemək yeyən,
bir fincan çay içən qonaqsan...
Sonuncu dayaqsan,
sonuncu dayanacaqdır sənə, bilirəm -
hara getsən, ona dönəcəksən
balıqlı-balıqsız...

Zümrüd quşuna

Ətə balalarını yerindən,
əjdahanı yemindən etmişdim,
Zümrüd quşu.
Yuvanı tapmamışdım -
ovcumda saxlamışdım
balalarını...

Körpə bədənlərindəki
xəfif qızartı -
sığal yeri keçəcək,
Ana qucağında ağrıdan yox,
sevgidən ağlayırlar,
səsləri kırıyəcək...

İstəsən, bir də dolaşmaram
yaşıl ağacların altında,
əjdahanı görəndə
yüz ağaclığından keçərəm,
köçərəm quşların
olmadığı yerlərə -
yəni kor ola bilərəm göy üzünə.
İstəmə...

Sən yenə qanadın üstündə
qaranlıqdan çıxdığımı xatırla,
işığa dönmüşdün
tükdən asılı günlərimdə,
“qu” deyəndə “qurban olum”,
“qa” deyəndə “qadan alım”
söyləmişdim...

İndi alovlu ahlaramı
tökmə üstümə,
Zümrüd quşu,
qəzəbli lələklərini lənət tək
yağdırma başıma,
şimşək gözlərində sevməyə nəsa
saxla,
nəsa...

Qüssədən sarılıq
tutmuş divarlara,
Gözləri yol çəkən
tənha tavana,
xanəli örtüyə həbs olan
biradamlıq divana
yola salmaq səni...
Sonra da gözləmək
balaca otaqdan
mənə uzanan
qollarının mötərizələrini.

Kilsələrin şiş ucları yara bilmirdi
göy üzünü -
yenə eyni tavanın altındaydıq.
Bir hecaya sığmışdı nəfəsimiz
eşq dəyəndə.
Eyni sait birləşdirirdi adımızı
ikinci hecəda
Və circiramalar
dünyanın hər yerində
bizim bildiyimiz
mahnını oxuyurdu...

Şahmat

Piyadalar dönük,
atlar susuz...
toplar yaralı.
Fillər ölüm yaşında.
Az qalır,
sonuna az qalır.
Sənin kimi şah
özüm yenilərdim
Heyif gec bildim
vəzirim gəzirmiş
xəyanətin qapısında...

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyük zövq almayacaq. Mütləq alacaqlar, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözülməyə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq. Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəsüf ki, dərslərimizin, nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucbatından çox şey əxz edə bilməmişik. Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Yerətlı bulaqla artezian quyusunun fərqi nədədir?

Şəhərdə yaşayan insanlar su dalınca quyuya, yaxud bulağa getməli olmur. Su bizim mənzillərə boru xətti ilə gəlir. Lakin iri yaşayış məskənlərindən uzaqda yerləşən kənd yerlərində vəziyyət tamamilə fərqli ola bilər. Bulaq, yer səthindəki təbii dəlikdən ibarət su mənbəyidir. Yağış zamanı suyun bir hissəsi yerin cazibəsinə görə torpağa və onun altındakı daşlı laylara çatlar vasitəsilə, mümkün qədər dərinə hopur. Torpaq qatının altında müxtəlif dərinliklərdə bütün dəlikləri, çatları su ilə dolu olan layın alt nöqtəsi yerləşir. Həmin layın üst nöqtəsinə isə "yer sularının səviyyəsi" deyirlər.

Torpağın, yer sularının səviyyəsindən aşağıda yerləşdiyi vəziyyətdə, dərinlikdəki daşların arasından bulaq çıxmağa başlayır. Başqa sözlə desək, torpaqda yığılmış su yerin üstünə çıxır. Bulaqların bəziləri bütün ilboyu qurumur, çünki onların suyu torpağın sulu layının lap aşağılarından gəlir. Başqa bulaqları isə yalnız yağış mövsümündə, yer sularının səviyyəsi özünün ən yüksək nöqtəsində olanda görünməli olur.

Artezian quyusu da təbii su mənbəyidir, amma bu halda suyun çıxması üçün deşik, insan əliylə açılır. Çınqıl, yaxud qum layı sıx qaya laylarının arasında olanda su orta, daha məsələli təbəqədə toplanır. Əgər həmin yerdə sulu təbəqə müəyyən qədər məlumdur, su onu aqıznadək doldurur. Və bayıra çıxmağa yol tapmadığından qayaların arasında yüksək təzyiqli yaranır. Həmin yerdə quyuya qazılarsa, su özünün bütün ağırlığı ilə fəvvarə vuracaq. Bu quyulara artezian quyusu deyirlər.

Qrand-Kanyon necə əmələ gəlib?

Amerikanın Arizona ştatında təbiətin qüdrətindən yaranmış bir möcüzə var. Onun adı Qrand-Kanyonundur (böyük uçurum).

Əgər sizin təxəyyülünüz zəif deyilsə, ona baxanda rəng çalarları ilə insanı valeh edən məbədli, qülləli, qəsrləri olan səhrə bir şəhər görəcəksiniz. Yeri gəlmişkən, bəlkə də kimsə kanyonun nə olduğunu bilmir. Amerikada bu adı uzun, kifayət qədər dərin sıldırım uçurumlarına verirlər.

Bütün kanyonların ən əzəmətli, ən nəhəngi Qrand-Kanyonudur. Bu kanyondan söz açarkən, çox maraqlı bir faktı diqqətinizə çatdırmalıyıq: Qrand-Kanyonun çay yaradıb. Minilliklər ərzində Kolorado çayının suları bu uçurumu sal qayaların bağrında dəlib. Çayın qüdrətini layiqincə qiymətləndirmək üçün yadda saxlamaq lazımdır ki, çox yerlərdə Kolorado öz məcrasını sət qaya süxurlarında açmışdır.

Hətta indi belə Kolorado çayının sürətli suları öz məcrasını ilbəl dərinləşdirir. Qrand-Kanyonun dərinliyi bəzi yerlərdə 1,5 kilometrə artıqdır. Onun eni isə 6-30 kilometr arasında dəyişir. Kanyonun daş təbəqəsinə işləyən çay, bizim gözlərimiz qarşısında milyon-milyon illərin, uçurumun qayalı divarlarında əksini tapmış mənzərəsini açır. Kanyonun dibi qədim kristallik süxurlardan ibarətdir. Bu, hava və çayın dağıtdığı dağların qalıqlarıdır.

Yalnız Qrand-Kanyonun görə biz bilməmişik ki, bu yerlərdə bir zamanlar dağ silsiləsi varmış. Həmişəlik yox olmuş bu dağların qədim bünövrəsində qalın kvartsit, qumdaşı, əhəngdaşı layları görünür.

Hər suala

Onları bu yerlərə bir zamanlar bu regionu şərqdən və qərbdən basmış okean dalğaları gətirmişdi. Amma həmin okean da elə yoxa çıxmış dağlar kimi yox olmuşdu. Bir zamanlar burda kükrəyən nəhəng dənizin izlərini bu gün biz tapdığımız daşlaşmış nümunələrdə – dəniz yosunlarında, balıq qulağlarında, balıqlarda görürük.

Buzlaqlar necə hərəkət edir?

Elə fikirləşməyin ki, buzlaqlar yalnız buzlaq dövründə olub. Onlara bu gün də kifayət qədər tez-tez rast gəlmək olar. Buzlaqlar arasında ən geniş yayılan Alp buzlaqlarıdır. Onların adı Avropanın mərkəzindəki dağ silsiləsinin adından götürülüb. Alp dağlarında 1200 buzlaq var. Alyaska yarımadasının cənubundakı dağlarda isə on minlərlə belə buzlağa rast gəlmək olar! Alp, ya da başqa adla desək, "dərə buzlaqları" dağ zirvələrindən dərələrə sürüşür.

Buzlaqları əmələ gətirən külli miqdarda qarın mənbəyi dərənin sıldırım zirvələrlə əhatə olunan, amfiteatr şəklində olan başlangıcındadır. Qarı ora külək doldurur və o, yamacdaşığı uçunlar şəklində tökülür. Yayda həmin qar əriməyə macal tapmır və ilbəl bu qar örtüyü qalınlaşır. Nəhayət, qarın altındakı laylar sıxılır, əriyərək donur və buza çevrilir. Yamacdakı qarın ağırlığı altında buz kütləsi tədricən aşağıya, dərəyə sürüşür. Buzlaq, dağların qarlı nahiyələrindən aşağı enəndə əriməyə başlayır.

Əgər bu ərimə prosesi buzlağın hərəkətindən daha sürətlə baş vermirsə, buzlaq həmişə eyni yerdə qalır. Əgər əksinə olursa, buzlaq sanki "geri dönür" və dərənin üst hissələrinə "qayıdır". Alp buzlaqları dəniz sahilərində yerləşən dağların yamaclarından sürüşəndə onlardan iri buz parçaları qopur və onlar üzən buz adalara – aysberqlərə çevrilir.

Okeanlar necə yaranıb?

Planetimizin tarixində açılmamış sirlər hələ çoxdur. Onlardan biri də okeanların necə yaranmasıdır. Əslində biz bunun nə vaxt baş verdiyini də bilmirik. Amma belə bir əminlik var ki, Yer kürəsinin ən qədim dövrlərində okeanlar olmayıb. Mümkün ki, əvvəllər okean nəhəng buxar buludundan ibarət olub və planet soyuduqca, suya çevrilib.

Alimlər okean sularındakı mineral duzların miqdarından çıxış edərək deyirlər ki, okeanların yaranması 500 milyon ildən 1 milyard ilədək qabaq baş verib. Müasir nəzəriyyələr deyir ki, bir zamanlar bütün yer üzünü dənizdən ibarət olub. Yer kürəsinin bəzi nahiyələri hələ bir neçə dəfə dənizin altında qalıb. Amma indi həmin o yerlərin müasir okeanların ərazisinə düşüb-düşmədiyi bəlli deyil.

Planetimizin ayrı-ayrı quru ərazilərinin müəyyən dövrlərdə dayaz dənizlərlə örtülü olması barədə əlimizdə xeyli sübutlar var. Müasir quru sahələrində tapılmış əhəngdaşı, qumdaşı və gilli şistlərin əsliində milyonlarla il ərzində dəniz sularında olan mineral duzların çöküntüsündən yaranması bir faktıdır. Ən adi təbəşirin özü belə qədim zamanlarda dənizlərdə yaşamış xırdaca canlılara məxsus çanaqların sıx olaraq preslənmiş halıdır.

Bu gün dünya okeanının dalğaları planetimizin dördüncü hissəsini örtür. Bir çox regionlarda okean dibinin hələ tədqiq olunmamasına baxmayaraq, biz artıq onun görkəmini təxmin edə bilirik. Okean dibi, təbii ki, materiklərin səthi qədər rəngarəng deyil, amma orda da dağ silsilələri, düzənliklər, dərən dərələr var.

Okeanın qabarmasından istifadə etmək olarmı?

Əgər siz nə vaxtsa okean sahillərində olmusunuzsa, onda, yaxın ki, qabarma və çəkilmə zamanı suyun səviyyəsinə diqqət yetirmisiniz.

Bəllidir ki, suyun müntəzəm olaraq qabarması və çəkilməsi insanın uzun müddət fikir vermədiyi nəhəng enerji mənbəyidir. Əgər ondan şəlalələr və çayların enerjisi kimi, bir yolla istifadə etmək mümkün olsaydı, təbiət üçün külli miqdarda, tamamilə ziyansız enerji almaq mümkün olardı.

Yer üzündə ilk qabarma su elektrik stansiyası Fransada, Bretandakı Sent-Malo şəhərində tikilib. Dinar və Sent-Mako arasında yerləşən Kotanten yarımadasında yerləşən bu stansiya, La-Manş boğazına qabarma ilə qovulan suyun yarısından çoxunu elektrik enerjisinə çevirir. Bənd üzərində yerləşən 24 qurğu ildə 540 milyon kilovatt-saat enerji istehsal edir. Bu, bəzi çaylardakı su-elektrik stansiyalarının istehsal etdiyi enerjiden azdır, amma qabarma elektrik stansiyalarının etibarlılığına yüz faiz bel bağlamaq olar – okean qabarma-çəkilmələri dəyişkən havanın şiləliqlərindən qəti asılı deyil!

Çaylar necə yaranıb?

Yer üzündə çoxlu çay var. Xırdada çaylar axıb bir məcrada birləşərək daha irilərini əmələ gətirir, onlara öz sularını dənizlərə, okeanlara daşıyır. Digər çaylar, məsələn nəhəng Volqa çayı, daxili dənizlərə, göllərə tökülür. Quraqlıq ərazilərlə axan başqa çayların suyu isə getdikcə azalır və axırda ya buxarlanaraq, ya da quru torpağa hoparaq, sovrularaq tamamilə yox olur.

Çaylar suyu yağışlardan, dağ zirvələrindəki buzların əriməsindən, bulaqlardan və xırda dağ göllərindən alır. İri çayların çoxlu qolları olur, yəni onlara daha xırda çaylar tökülür. Hətta Amerikanın nəhəng Ohayo və Missuri çayları da əslində daha gursulu Missisipi çayının qollarıdır. Onların hər biri öz növbəsində daha xırda qollardan qidalanır və beləliklə, Missisipi çay sistemi irili-xırdalı minlərlə çaydan ibarətdir. Suyun bu və yaxud başqa sistemi qidalandıran quru hissəsinə çay hövzəsi deyilir.

Yer üzündə çay hövzələri arasında ən nəhəngi Cənubi Amerikadakı Amazon hövzəsidir ki, onun sahəsi 7 050 000 kvadrat kilometr ərazini tutur. Dünyanın ən uzun çayı isə Afrikada, uzunluğu 6670 kilometr olan Nildir.

Çaylar torpağı təkə suvarmır, həm də aşındırır. İldən-ildə torpaqlar yuyularaq, çay sularıyla axıb okeanlara, dənizlərə tökülür. Bu proses çox ləng gedir, amma min illər ərzində davam etdiyindən, nəticələri bəlli olur.

Yer qabığı iki qatdan ibarətdir. Üst qat qitələrin qranit təbəqələridir. Onun altında qara rəngdə olan çox sərt bir süxur – bazalt yerləşir. Okean çökəklikləri həmin təbəqədədir, qitələr həmin təbəqənin üzərində durur.

Alimlərin fikrinə görə, Yerin mərkəzi diametri 6500 kilometr olan maye dəmirdən ibarət kürədir. Bəs bunun səbəbi nədir, niyə belədir? Bir çox elmi nəzəriyyələrə əsasən, Yer kürəsi nə zamansa Günəşdən qopub. Planetimiz Günəşin ətrafına hər-lənməyə başlayanda, qazabən-zər, maye və sərt maddələrdən ibarət alovlu kürə idi.

Zaman keçdikcə, bu kütlə daimi hərəkətdə olduğuna görə bir qədər soyudu, planetimizin həcmi də kiçildi və Yer kürəsi qütblərdə bir qədər basılmış kürə şəklini aldı. Nəhayət, onun üzünü tam soyudu və sərtləşdi. Heç kəs deyə bilməz, bu proses nə qədər sürüb, lakin əldə olunan faktlara əsasən, söyləmək olar ki, bizim Yer kürəsinin qabığı altında gizlənən nüvəsi elə əvvəlki kimi, od püskürən kütlədir.

Ətraf mühitin qorunması ifadəsi özündə meşələrin nəzarətsiz şəkildə qırılması ilə mübarizəni də ehtiva edir, təbii sərvətlərdən ağıllı istifadəni də. Ətraf mühitin qorunması bizim günlərdə ona görə belə aktual olub ki, insanın cürbəcür təbii sərvətlərə ehtiyacı əvvəlkindən qat-qat çoxdur.

Planetimizdə əhalinin sayı artdıqca onların həyat səviyyəsi də yüksəlir və deməli, adamlar təbii sərvətləri daha çox talan edirlər. Təbii ehtiyatları qorumaq lazımdır – həm planetimizi, həm də bəşəriyyətin gələcəyini qorumaq naminə. Yaxşı, bəs təbii sərvətlər deyəndə, nəyi nəzərdə tuturuq? Biz təbii sərvətlər deyərək hər şeydən qabaq onları üç böyük qrupa bölə bilərik.

Birinci qrupa bərpa olunan sərvətlər - məsələn, su, torpaq, meşələr daxildir. Yəni onlardan istifadə etsək belə, əgər ağıllı yanaşsaq, bu ehtiyatları bərpa edə bilərik. Bu halda təbiətin qorunması deyəndə, torpağın eroziyadan müdafiəsi, suvarma kimi məsələlər nəzərdə tutulur.

Kainat sonsuzdurmu?

Astronomlar kainat terminindən istifadə edərkən bütün fəzanı və onun içindəki bütün cisimləri nəzərdə tuturlar. Ən parlaq təxəyyül belə bu anlayışa nələrin daxil olduğunu təsəvvür etməkdə aciz qalır. Kainatın bütün əzəmətinə anlamağımız üçün, bunu aşağıdakı nümunədə aydınlaşdırmağa çalışaq. Işıq ili deyilən bir anlayış var. Əslində, adında il sözünün olmasına baxmayaraq, işıq ili anlayışı məsafə göstəricisidir. Yəni işıq şüasının bir il ərzində qət etdiyi məsafə nəzərdə tutulur. Işığın bir saniyədə 300 000 kilometr qət etdiyini nəzərə alsaq, bir işıq ili 5460 milyard kilometrə bərabərdir.

Günəş sisteminin də yer aldığı bizim Qalaktika, yəni Süd Yolu-nun uzunluğu təxminən 100 000 işıq ilidir. Amma kainatda ən yaxını bizdən 2 000 000, ən uzağı isə trilyonlarla işıq iliyə ölçülən məsafədə milyonlarla başqa qalaktikalar da var. Bu isə kainatın yalnız bizə bəlli olan kiçik qismidir. Əslində onun ölçüləri qat-qat böyükdür! Astronomlar əmindir ki, həqiqətən də hər şey məhz onların düşündüyü kimidir. Söhbət bircə bundan gedir ki, Kainat əslində nə boydadır? Alimlər bu suala cavab verməyə çalışanda mütləq fəzanın məxsusi xassələrini nəzərə almalı olurlar.

Müasir nəzəriyyələrə əsasən, fəza öz ətrafında əyilir. Bu, o deməkdir ki, həmin bu fəzanın "sərhədlərindən" çıxmaq mümkün deyil, çünki siz hansısa düz xətt boyunca nə qədər getsəniz belə, həmin xətt əyləcək və fəzanın "içəri" tərəfində qalacaq. Bunun necə baş verdiyini başqa bir nümunə ilə izah etməyə çalışaq. Bakıdan Vladivostoka eyni yüksəklikdə uçan təyyarə, əslində Yer kürəsinin səthinin əyriliyini göydə təkrar edən nəhəng bir qövs cızır. Əgər o düz xətlə uçsaydı, mənzil başına çatanda neçə min kilometr yüksəklikdə olardı.

Astronomlar belə hesab edirdi ki, eyni hadisə fəzada istənilən hərəkətin başına gəlir. Fərq bircə bundadır ki, fəzanın əyilməsi bundan qat-qat mürəkkəb hadisədir. Onu hansısa şəkildə təsvir etmək, yaxud hansısa model üzərində göstərmək olmaz. Bunu yalnız ali riyaziyyat qanunlarının köməyiylə hesablamaq mümkündür.

Qədim astronomlar Kainatı necə təsəvvür edirdilər?

Nə qədər qərribə səslənsə də, biz Kainat haqda nə qədər çox öyrəniriksə, onu təsəvvür etmək bir o qədər çətin olur. Bu gün biz bilirik ki, Kainatda yalnız Yer və başqa planetlər deyil, bizim Günəş sisteminin də daxil olduğu Süd Yolu qalaktikası və onun kimi başqa qalaktikalar da var. Yalnız bizim qalaktikada 200 000 000 000 ulduz varsa, görüncə başqa qalaktikalarda nə qədərdir! İnsan şüuru sadəcə olaraq belə bir nəhayətsizliyi qavramaqda acizdir.

Lakin qədim zamanlarda kainat barədə çox bəsit bir təsəvvür vardı. İnsanlar belə hesab edirdi ki, guya Günəş, Ay, Ulduzlar və planetlər Yer ətrafında fırlanan kiçik səma cisimləridir. Onlar kainatı necə görmək istəyirdilərsə, elə də görürdülər. Yəni mərkəzdə yastı, nəhəng, hərəkətsiz Yer, onun başı üstündə minlərlə parlaq ulduz bərkidilmiş göy qübbəsi...

Kainat haqda ilk həqiqi təlimin rüseymləri Qədim Yunanıstanda yarandı. Yunan astronomlarının çoxu elə əvvəlki kimi Yer, Kainatın mərkəzində hərəkətsiz durduğunu güman edirdilər. Lakin tanınmış alim Pifaqor artıq eramızdan əvvəl VI əsrdə belə bir fərziyyə irəli sürdü ki, Yer, kürə şəklindədir. Eramızdan əvvəl III əsrdə yaşamış Aristarx isə Yer kürəsinin həm öz oxu, həm də hərəkətsiz Günəş ətrafında fırlanması barədə fərziyyə yürütdü. Ondən yüz il sonra isə başqa yunan astronomu Ptolomey, "Almagest" adlı kitab yazdı.

O, Kainatın mərkəzində Yerin durduğu barədə səhv iddiaya qayıdaraq, guya Yer ətrafında hər-lənən Günəşin və başqa planetlərin orbitlərini hesablamağa çalışdı. Onun təsvir etdiyi Kainat mənzərəsi Avropa elmində uzun əsrlər boyu hakim oldu.

Yalnız 1543-cü ildə Kopernik Kainatın mərkəzində Günəşin durduğu barədə ideya irəli sürdü. Sonra teleskop kəşf olundu və astronomiya sürətli inkişaf yoluna qədəm qoydu. Tədricən bəşəriyyət bizi əhatə edən Kainat haqda daha çox məlumat əldə etdikcə, onun haqqında müasir təsəvvürlər formalaşdı.

bir cavab

Niyə Yer kürəsinin dərinlikləri istidir?

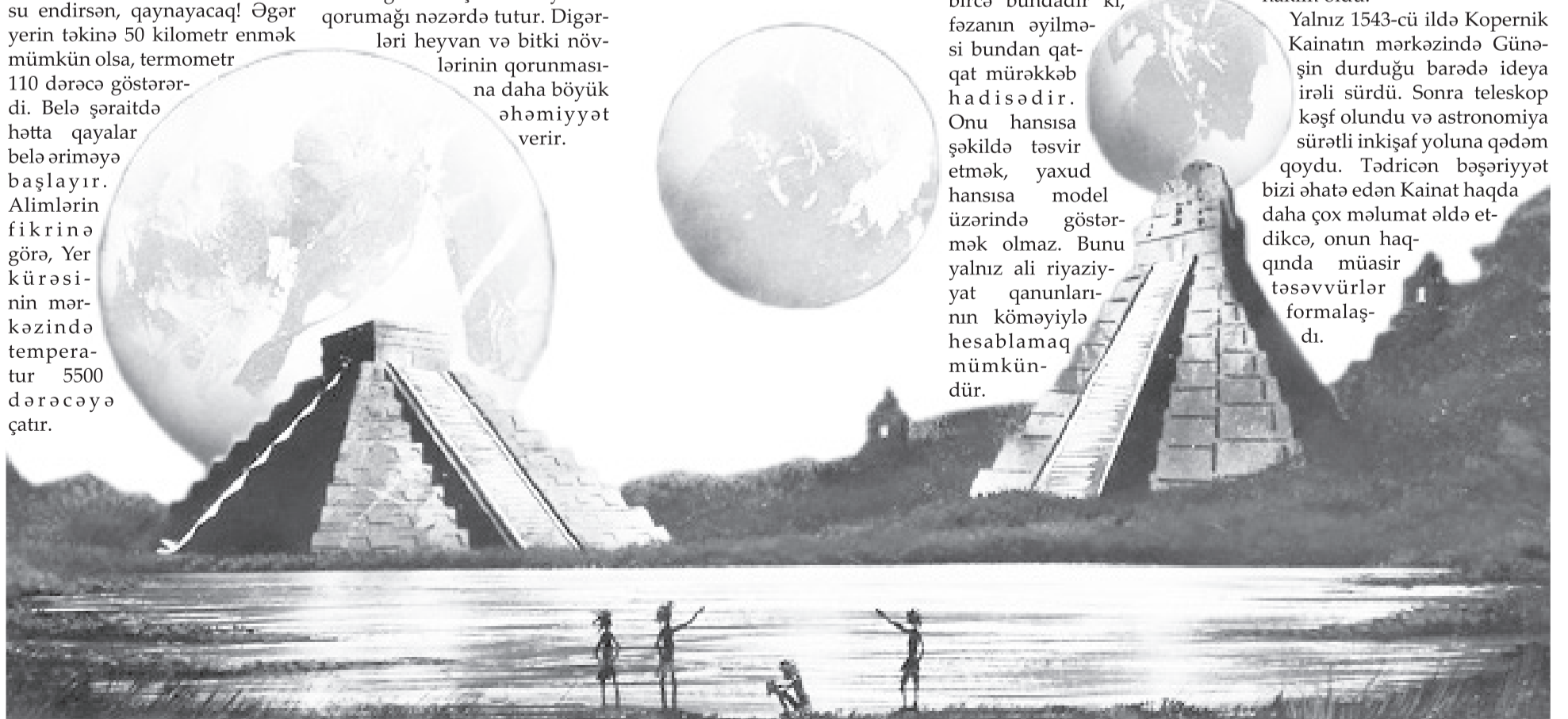
Yer qabığının qalınlığı müxtəlif yerlərdə 15 kilometrədən 50 kilometrədək dəyişir, özü də onun temperaturu Yer mərkəzinə yaxınlaşdıqca, artır. Təxminən, hər 40 metrədən bir temperatur bir dərəcə artır. Üç kilometr dərinlikdə artıq o qədər istidir ki, əgər ora bir stəkan su endirsən, qaynayacaq! Əgər yerin təkinə 50 kilometr enmək mümkün olsa, termometr 110 dərəcə göstərər-di. Belə şəraitdə hətta qayalar belə əriməyə başlayır. Alimlərin fikrinə görə, Yer kürəsinin mərkəzində temperatur 5500 dərəcəyə çatır.

Ətraf mühitin qorunması nədir?

Bütün yer üzündə insanlar ətraf mühitin qorunmasına yönələn tədbirlər kampaniyası keçirirlər. Bəs bu ifadənin mənası nədir? Bəziləri ətraf mühitin qorunması deyəndə, hər şeydən əvvəl Yer üzündə hələ ki, toxunulmaz qalmış, insanın zavalına gəlməmiş tək-tük yerləri qorumağı nəzərdə tutur. Digərləri heyvan və bitki növlərinin qorunmasına daha böyük əhəmiyyət verir.

İkinci qrup, bərpa olunmayan ehtiyatlardır. Bu, əsas etibarilə faydalı qazıntılar: kömür, neft, təbii qaz, filizlərdir. Onların yerin altındakı ehtiyatları məhduddur və heç bir yolla artırıla, bərpa oluna bilməz.

Üçüncü qrupa günəş enerjisi kimi tükənməz ehtiyatlar daxildir.

Azərbaycanlı pianoçu iki övladı ilə birlikdə İstanbulda konsert verib

Tanınmış azərbaycanlı pianoçu İslam Manafovun övladları, beynəlxalq müsabiqələr laureatları, pianoçu-bəstəkar və hazırda məşhur italyan maestro Antonio Pirollinin sinfində orkestr dirijorluğu üzrə təhsil alan Abuzər və Turan Manafzadələr 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü və Yeni il münasibətilə İstanbulda konsert proqramı ilə çıxış ediblər.

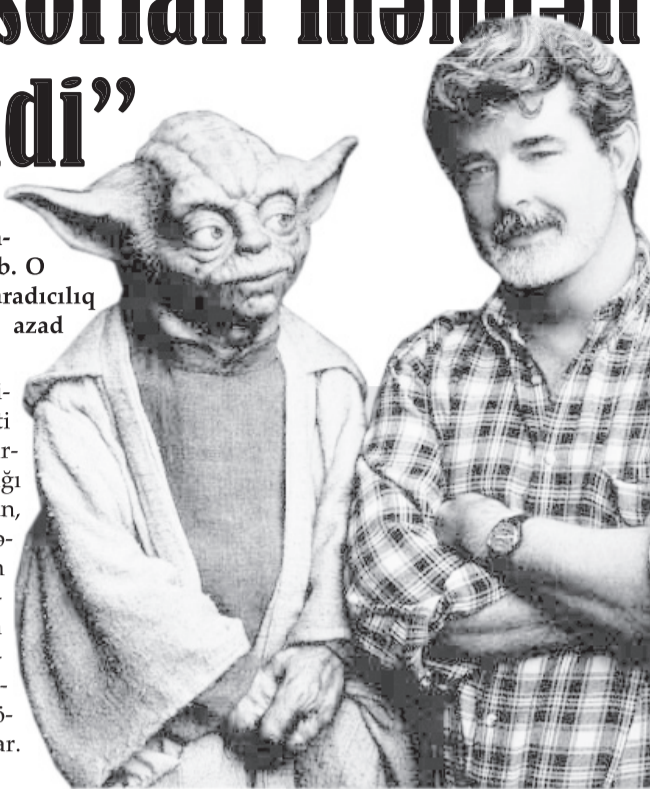
Konsertdə Manafzadələr əvvəlcə böyük romantik bəstəkar Şopenin piano üçün solo əsərlərini, daha sonra isə bir piano arxasında ikisi bərabər, alman bəstəkarı Bramsın 4 əllə çalmaq üçün bəstələdiyi macar rəqslərini səsləndiriblər. Sonra Manafzadələr öz bəstələri ilə səhnəni canlandırıblar. Öz mahnılarını pianoda ifa edən Turan Manafzadə həm də məlahətli səsi ilə tamaşaçılara xoş anlar yaşadıb.

Sonda İslam Manafov və övladları pianoda birlikdə ifa edərək, konserti başa vurublar.

“Sovet rejissorları məndən daha azad idi”

Amerikalı rejissor Corc Lukas bu günlərdə verdiyi müsahibəsində maraqlı və ziddiyyətli fikirlər söyləyib. O deyib ki, SSRİ-də olan rejissorlar yaradıcılıq baxımından Hollivud rejissorlarından daha azad idilər.

“Ulduz müharibəsi”nin yaradıcısının sözlərinə görə, sovet rejissorlarından yalnız hökuməti tənqid məsələsində ehtiyatlı olmaq tələb olunurdu. “Yaşadığımız dünyada, özümüzün yaratdığı bu sistem nəhəng bir sənayedir və nə olur-olsun, bu sənaye pul itirmək istəmir. Nəticədə bu sənayenin maraqlarına uyğun film çəkmək lazım gəlir. Hələ Sovet İttifaqı dövründə mənə Amerikada yaşadığımdan məmnun olub-olmadığımı barədə sual verildəndə həmişə belə cavab verirdim: “Mən çox rus rejissorları tanıyıram ki, onlar məndən qat-qat azaddırlar. Onlar sadəcə hökuməti tənqid məsələsində ehtiyatlı olmalıdırlar. Bundan başqa nə istəsələr edə bilirlər”.

○ Fransanın tanınmış aktyoru Mişel Qalabryu 93 yaşında vəfat edib. Yaxınlarının verdiyi məlumata görə, aktyor yuxuda ikən dünyasını dəyişib.

Mişel Qalabryu Lui de Funeslə birlikdə çəkildiyi polis serjantı Lerber rolu ilə yaddaşlarda qalıb. O, yaradıcılığı boyu 250-dən artıq filmə çəkilib.

İronik üslubuyla tanınan şair, yazıçı və hüquqşünas İgid Okur 81 yaşında vəfat edib. Yazıçı yanvarın 4-də torpağa tapşırılıb. İgid Okur 1934-cü ildə Türkiyənin Ərzincan şəhərində anadan olub. 1954-cü ildə Qalatasaray liseyini bitirib. Vaxtaşırı “Varlıq”, “Yenilik”, “Mavi” jurnallarında şeirləri çap edilib. O, 1958-ci ildə İsviçrədə hüquq təhsili alıb. 1965-ci ildə Türkiyəyə qayıdandan Okur, burada vəkil kimi fəaliyyət göstərməyə başlayıb. Bu illərdə o, yaradıcılıqla məşğul olmayıb. 40 ildən sonra Okur “Hulku bəy və dostları” adlı romanı ilə yenidən yaradıcılığa başlayıb. 60 yaşında romanlar yazmağa başlayan İgid Okurun 13 kitabı işıq üzünə görüb. 2003-cü ildə “O zaman mahnıları kim oxuyacaq” adlı kitabıyla “Haldun Taner Öykü Ödülü”nü qazanıb. 2005-ci ildə isə “Yunus Nadi Roman Ödülü”nə layiq görülən Okurun son işi 2015-ci ildə yazdığı “Buralardan keçəndə” adlı kitabıdır.

Amerikanın R'n'B və caz musiqisinin məşhur səsi, “Grammy” mükafatı sahibi Natali Koul 65 yaşında vəfat edib. Bu yaxınlarda üstündə böyrək transplantı keçirən sənətinin ürək çatışmazlığından dünyasını dəyişdiyi açıqlanıb. Caz musiqisinin əfsanəsi Nat Kinq Koulun qızı olan Natalie 2008-ci ildən bəri Hepatit C xəstəliyindən əziyyət çəkirdi. Xatırladaq ki, Natali Koul atası ilə birlikdə səsləndirdiyi duet ilə məşhurlaşmışdı.

Məşhur fransız bəstəkarı və dirijoru Pyer Bulez dünyasını dəyişib. Xarici mətbuatın yaydığı xəbərə görə, bu barədə 90 yaşlı musiqçinin ailə üzvləri məlumat verib. Fransanın baş naziri Manuel Vals, Twitter səhifəsində “Cəsarət, innovasiya, yaradıcılıq - Pyer Bulezi bütün dünyada tanıdan keyfiyyətlərdir” sözlərini yazıb. Qeyd edək ki, dünya şöhrətli dirijor Paris Filarmoniyasının musiqi rəhbəri olub. Bulez karyerasına 1948-ci ildə başlayıb.

Hazırladı: NARINGÜL

Piratlar Tarantinodan üzr istədi

İnternetdə film piraçılığı ilə məşğul olan dəstənin üzvləri Tarantinonun “The Hateful Eight” adlı filminin kinozallardan əvvəl piraç bazarına çıxardıqlarına görə peşman olaraq, Kventin Tarantinodan üzr istəyiblər. “Hive - SM8” adlı qrupun yaydığı məlumatda məqsədlərinin, filmi imkansız olmayan adamlar üçün paylaşmaq olduğunu söyləyiblər. Qeyd edək ki, qrup yeni ildə göstəriləcək filmi dekabrın 21-də internetlə yayımlamışdı.

Hollivudun bu problemlə mübarizəsinə baxmayaraq, film piraçılığı ilə məşğul olanlar “fəaliyyətlərindən” qalmır, populyar filmləri torrent saytları ilə paylaşmaqda davam edirlər.

Rejissordan üzr istəyən piratlar öz müraciətlərində - “bu gözəl film üçün Tarantinoya təşəkkür edirik” - deyərək insanları mütləq filmi izləmək üçün kinoteatrlara gedib “pul ödəməyə” təşviq ediblər. Müraciətdə deyilir: “Filmə ərsəyə gətirənlərin xərclərini qarşılamaq üçün bilet satışına ehtiyacları var”.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo - “Pedro Paramo”, Matilda Urrutia - “Pablo Nerudayla yaşanan ömür”, “Latın Amerikası romanı”, “Xilas yolunun yolçuları”, “Bəşəri poeziya”, Ernest Heminqvey - “Qadınsız kişilər”, Akutaqava Rünoske - “Tanrıların istehzası”, Jasmina Mixayloviç - “Xəzər dənizinin sahillərində”, “Serbcə-Azərbaycanca lüğət”, “Sözün Aydını”, Oljas Süleymenov - “Az-Ya”, “Candles (101 verses)” (şeir antologiyası), “Çexovdan Markesə qədər”, “Modianonun seçilmiş əsərləri”, “Boliviya gündəliyi”) kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitab.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

2016-cı ilin itkiləri

